

25 ליולי 2001

פרופ' קייס פירו

הערות מנחה העבודה של מר תדי כ"ץ על "דו"ח הוועדה לחקר עבודת הגמר בנושא
טנטורה" שהוגש לרקטור אוניברסיטת חיפה ב- 10 ליוני 2001 ופורסם במסגרת מסיבת
עיתונאים מיוחדת

מה יכולה טנטורה 2001 להוסיף על טנטורה 1948?

תוכן העניינים

2תקציר
4הקדמה
7	מתודולוגיה: ההיסטוריה האורלית בספרות המקצועית ועבודתו של מר כ"ץ.....
15ניתוח פרטני של עבודת הוועדה בבדיקת העדויות
40סיכום
41אחרית דבר

פרופ' קייס פירו

25 ליולי 2001

הערות מנחה העבודה של מר תדי כ"ץ על "דו"ח הוועדה לחקר עבודת הגמר בנושא טנטורה"
שהוגש לרקטור אוניברסיטת חיפה ב- 10 ליוני 2001 ופורסם במסגרת מסיבת עיתונאים מיוחדת

מה יכולה טנטורה 2001 להוסיף על טנטורה 1948?

תקציר

אין לי שום ספק שחברי הוועדה לחקר עבודת התיזה של מר תדי כ"ץ עשו עבודתם נאמנה לפי מיטב הבנתם ויכולתם והקדישו לכך מאמץ וזמן רב. טענותי לגבי עבודת הוועדה הן אקדמיות-ענייניות ובשום אופן אינן אישיות. השגותי מתרכזות בשיטה של עבודת הוועדה שאינה מתאימה כלל לבדיקת תיזה המבוססת בחלקה על היסטוריה אורלית.

הוועדה צימצמה את טווח עבודתה לבדיקת טיעוניו של עו"ד ארדינסט, וכך מצאה עצמה דנה בנושאים שלא נתבקשה כלל לעסוק בהם ע"י הרקטור. יתר על-כן, מתוך בדיקת טיעוניו הספציפיים של עו"ד ארדינסט ועל סמך דיון במדגם קטן של ציטוטים, עברה הוועדה להסקת מסקנות על טיב עבודתו של מר כ"ץ בכללותה.

חברי הוועדה אימצו שיטת בדיקה המקובלת בבתי המשפט ונמנעו מלהתייחס לתיזה לפי מתודה של ההיסטוריה האורלית. כפי שאטען, ההיסטוריון חייב לטפל בעדות כתהליך הזכרות ולכן הוויכוח מה אמר עד בשלב כלשהו של הראיון לא יכול להיות תלוש ממה שאמר אותו עד בכל תהליך ההזכרות שלו.

עוד אטען שהיסטוריונים אורליים חייבים להבין את תהליך הטיפול בעדות ולעמוד על ההבדלים בין הקלטה, תמליל והשימוש בהם בחיבור ההיסטורי. הוועדה התעלמה מהצדדים התיאורטיים הקשורים בכתיבה ההיסטורית ואימצה לעצמה את שיטת הניתוח המשפטי ואת נקודת מבטו של עורך הדין המייצג את התובעים נגד מר כ"ץ. על פי שיטתה זו, התעלמה הוועדה גם מן המרחב הלגיטימי הגדול של האינטרפרטציה. היא התערבה, תוך שימוש באינטרפרטציות שהוצעו ע"י עו"ד ארדינסט וע"י חבריה באינטרפרטציות של מר כ"ץ, והציעה אינטרפרטציות נוגדות. בכך הוועדה לא רק חרגה מהמנדט שניתן לה אלא גם הרשתה לעצמה להעמיד "ארגומנטציה אלטרנטיבית" או "נגדית" לזו של מר כ"ץ.

בגלל העדר הבנה בסיסית של מתודולוגית ההיסטוריה האורלית, התייחסה הוועדה להקלטות כאל "טכסט כתוב" או "דוקומנט" ערוך ומוכן לציטוט. כך הוועדה בדקה מילים ומשפטים וחלקי משפטים כפי שהם מופיעים בציטטות וניסתה לאתר אותם בקלטות וכאשר לא מצאה אותם, הסיקה שמדובר בפערים בעלי

דרגה גבוהה. מה היינו אומרים על עבודתו של מר כ"ץ אם לא היה מצטט בכלל? הרי גדולי ההיסטוריונים האורליים לא מצטטים ועבודותיהם ההיסטוריות נחשבות לתקפות מבחינה "מדעית". על פי התיאוריה, במעבר מהתמליל לעבודה הכרחי לתמצת את הטכסט לפני שיבוצו בכתב היד של ההיסטוריון. בניתוחי, המבוסס על התיאוריה של ההיסטוריה האורלית, בקשתי להראות שאין בעבודה של מר כ"ץ פערים משמעותיים בין עדויות המרואיינים ובין סיכומן בתיזה. אכן נפלו טעויות אך מסוגים שכולנו נכשלים בהן. גם היסטוריונים שאינם משתמשים בעדות אורלית עושים טעויות דומות ולעיתים יותר חמורות.

בניתוחי, המבוסס על בדיקה חוזרת של העדויות, יבחין הקורא שחברי הוועדה לא האזינו היטב לקלטות. אמירות שחברי הוועדה לא מצאו להן בסיס בהקלטות, ברוב המקרים אכן נמצאים בהן. את הקטעים הרלוונטים תמלתי שנית כדי להוכיח את נכונות טיעוני. תלישת אמירות מבודדות מתוך עדות והוצאתן מהקשרן הייתה גורם מרכזי לייחוס "פערים" למר כ"ץ. תוך כדי האזנה חוזרת התגלו לא מעט אי דיוקים בתמלילים בהם השתמש עו"ד ארדינסט.

היום, יותר מבעבר, אני משוכנע שהתיזה שהסעירה את האוניברסיטה, ראויה לציון שקבלה. בהשוואה לעבודות אחרות לתואר השני ובמקרים רבים אף לתואר השלישי, מדובר במוצר היסטוריוגרפי מקורי שהצליח להציג "שאלה פתוחה". בעייתה של עבודת התיזה של מר כ"ץ היא זו: היא דנה בנושא כאוב לכולנו מה"עבר" שהוא עדיין "הווה" וב"הווה" שהוא עדיין "עבר".

הקדמה

הביקורת על התיזה של מר תדי כ"ץ, "יציאת הערבים מכפרים למרגלות הכרמל הדרומי ב-1948"
עברה באוניברסיטת חיפה שלשה שלבים בלתי נפרדים אחד מהשני: שלב ראשון היה מייד ובסמוך לזמן פרסום הכתבה ב"מעריב". הסערה הציבורית מחוץ לכותלי האוניברסיטה גרמה ל"בהלה" בקרב חלק מעמיתי בסגל האקדמי עד כדי הטלת ספיקות במהימנות המקורות של העבודה. אחדים מהם הרחיקו לכת וטענו שהעבודה מבוססת על התרשמויות של מחברה ולא האמינו שלמר כ"ץ יש קלטות ורשומות כלל. שלב שני החל מייד עם התחלת ישיבות בית המשפט שבהן התנהלה "מלחמת תמלילים" והועלו ספיקות בדבר פער בין המצוטט בעבודה ובין מה שאמרו המרואיינים של מר כ"ץ. בשלב הזה נעלמו הספיקות בדבר עצם המצאות של חומר גלם שתדי כ"ץ השתמש בו כבסיס לחיבורו ההיסטורי. בטרם הושלם תהליך המשפט וכתוצאה מלחץ ציבורי ומשפחתי, חתם מר כ"ץ על הסכם פשרה שהיה אמור לסיים את המשפט. למרות שמר כ"ץ חזר בו מההסכם, בית המשפט סיים את הדיון ואישר את הסכם הפשרה שפורש כהודאה של מר כ"ץ בפער בין הציטטות ובמה שהוגדר כ"טכסט" הקלטות. שלב שלישי של הפרשה החל עם החלטת האוניברסיטה למנות וועדה שתפקידה לבדוק את הפער בין הציטטים בעבודה ובין תכני הקלטות. בכתב המינוי של הרקטור לוועדה נכתבו הדברים הבאים: "הריני

מתכבד למנותכם כחברים בוועדה שתבדוק האם תכני הקלטות שהקליט תדי כ"ץ.....הועברו בצורה מהימנה לטכסט העבודה" (ההדגשה שלי).

כתב המינוי לא נתן לחברי הוועדה שום מנדט מעבר לבדיקת "תכני ההקלטות" והתאמתן ל"טכסט העבודה", אבל הוועדה מצאה עצמה, במודע או שלא במודע עוסקת בנושאים "מתודולוגיים" ובאינטרפרטציות של מחבר העבודה (בהמשך אשוב לעניין האינטרפרטציות). ההסבר של חברי הוועדה לעיסוקם במתודולוגיה מופיע באופן מרוכז בעמוד 7 של הדו"ח והוא מבוסס על הטיעון שאין הם יכולים להפריד בין בדיקת פערים ובין השיטה שבה מר כ"ץ השתמש בחומר הגלם.

מבחינה עקרונית וכללית הצדק עם הוועדה. אולם כפי שאראה שיטת הבדיקה של הצדדים המתודולוגיים כפי שהנהיגה הוועדה אינה מתיישבת עם המתודולוגיה של ההיסטוריה האורלית. זו שיטה שעוצבה ע"י חברי הוועדה עצמם במהלך הבדיקה מבלי לחזור לספרות המקצועית הדנה בנושא של היסטוריה אורלית. כך מצאה עצמה הוועדה גולשת להערכות בעלות גוון כוללני ללא הסבר:

"התייחסותנו....לחירות שנטל תדי כ"ץ בעבודתו לעבד את קטעי העדויות מחייבת הצבעה על מכלול בעיות בארגון תכני העבודה המהווה פגיעה ממשית באיכותה ומרמזות על מודעות נמוכה של הכותב לאספקטים מרכזיים של משמעות הכתיבה המדעית הביקורתית. כוונתנו לאספקטים הבאים: 1- העדר הקדמה מתודולוגית המתארת לקורא את דרך הטיפול בחומר הראיונות שאסף לקראת העלאתו על הכתב, ובתוך כך היחסים ההדדיים שבין הקלטות והרשומות. 2- היעדר תיאור בהקדמה מתודולוגית כנ"ל לאופן עיבוד העדויות לכדי ציטטים [כך במקור] בעבודה.....3- העדר בנייה ברורה של שלד ארגומנטציה מדעית.....על אף שנראה כי עלה בידנו לשחזר את השלד....רבה בו הגדישה בנתונים קוריוזים ואין הקורא רואה בשקיפות את פיתוח הארגומנטים.....תחתיה מעדיף תדי [כ"ץ] סגנון סיפורי וכוונה לרתק את קוראו. 4- העדר הבחנה מספקת בין אמירות עדים תוך כיבוד רוח אמירתן והקשריה, לבין האינטרפרטציה של אמירות אלה לפי תדי [כ"ץ], באה לידי ביטוי כבר בשלב העלאת תכני הראיון ברשומות שהוכנו במקום. נוצרו מצבים....שבהם תועדו דברי תדי [כ"ץ] כדברי העד וכך מצאו דרכם לגוף עבודת התיזה. אין לדעת אם נבע הדבר ממודעות נמוכה לבעייתיות זו או שהייתה כאן עשייה במודע.....ראינו לפרש את מכלול הבעיות הללו.....כרעות חולות המצביעות על דפוסים ירודים של עבודה

מדעית היכולת עוד לדבוק בתלמיד מחקר של התואר השני...."(הדגשות שלי) (דו"ח הוועדה, עמ' 7).

פסקאות אלה המצוטטות מתוך דו"ח הוועדה הן רק חלק מהדוגמאות הרבות שמעידות על כך שהוועדה לא רק חרגה מהמנדט אלא אף נתנה דעתה על טיב העבודה בכללותה וקבעה שאינה ראויה להיות עבודת תיזה של סטודנט לתואר שני. ברצוני להתייחס אליהן בקצרה:

1- אינני יודע מדוע הוועדה בחרה בכותרת: "דו"ח הוועדה לחקר עבודת גמר בנושא טנטורה" (ההדגשה שלי), כאשר מדובר בעבודה שכותרתה המקורית היא: "יצירת הערבים מכפרים למרגלות הכרמל הדרומי ב-1948". האם זו טעות מקרית או מכוונת? הרי הכותרת הנכונה מופיעה בדו"ח בעמוד 3 בו "פרשת הכפר טנטורה" תופסת רק אחד מחמשת פרקיה של העבודה. לאחר שהוועדה המציאה כותרת חדשה

לעבודה וטיפול בשימוש של מחברה בעדויות אורליות נוצר הרושם אצל קורא הדו"ח שהעבודה היא על טנטורה בלבד ומבוססת רק על חומר אורלי. לאמיתו של דבר, העבודה היא חיבור היסטורי מקיף המבוסס על מגוון רב של מקורות המשולבים יחד תוך ניתוח ביקורתי.

2- הוועדה קבעה שאין בעבודה הקדמה מתודולוגית. אני מציע לחברי הוועדה לחזור ולקרוא את ההקדמה כדי לעמוד על המודעות של המחבר לבעיות הכרוכות הן בהיסטוריה אוראלית והן בטיפול במסמכים כתובים. חברי הוועדה יטענו, אולי, שביקורתם על העדר "הקדמה מתודולוגית" מתייחסת ל"העדר.... הטיפול בחומר הראיונות.....". האם כל מי שעוסק בהיסטוריה אורלית אכן חייב לטפל בנושא זה? אני מפנה את חברי הוועדה לספרים שנכתבו על בסיס עדויות בע"פ לבדוק מה עושים היסטוריונים גדולים בהקדמות שלהם. אני מניח שעיון כזה היה מסייע לחברי הוועדה שהתלבטו כיצד להשוות בין "טכסט" שאינו קיים בחומר הגלם אותו חיפשו בקלטות ובתמלילים ובין הטכסט הקיים בעבודה. לנושא הזה אחזור כאשר אתייחס למתודולוגיה של הוועדה.

3- דו"ח הוועדה מדבר על העדר "שלד ארגומנטציה מדעית" על "אף שנראה כי עלה" בידי חברי הוועדה לשחזרו. האם הוועדה יכולה לומר לקורא מה היא "ארגומנטציה מדעית" בכתיבה ההיסטורית בכלל ובהיסטוריה אורלית בפרט? האם לא היה ראוי להגדיר את המונח ולהתייחס אפילו בקצרה לוויכוחים הקיימים בספרות על הנושא הזה כדי לא להשאיר את המונח כמעין קלישאה או סיסמה שאין לה משמעות מעבר למלים? האם הגיוני לטעון, למשל, שלדו"ח הוועדה עצמו אין ארגומנטציה מדעית מבלי להסביר מה זה מדעי? הדו"ח גם מציין שהמחבר בחר בקוריוזים בלי לפתח ארגומנטים והעדיף סגנון סיפורי כדי לרתק את קוראו (ההדגשות שלי). מה הכוונה בקוריוזים? אני טוען כי זו אינטרפרטציה של חברי הוועדה שאינה מבוססת אלא על התרשמות. מה שהוועדה מגדירה קוריוזים, קוראים אחרים יכולים להגדיר אחרת. ראוי היה לחברי הוועדה להביא דוגמאות של קוריוזים ולהסביר מדוע הם קוריוזים. האם חברי הוועדה סבורים שהיסטוריון הכותב בסגנון סיפורי שמרתק את קוראיו עושה מעשה פסול בהיסטוריוגרפיה? אין המקום כאן לדבר על הקשר בין כתיבה היסטורית וסגנון סיפורי כפי שמטופל על ידי היסטוריונים והיסטוריוסופים. אין המקום להסביר לחברי הוועדה שכל מוצר היסטורי בנוי על הסגנון הסיפורי וצדק א.ג.פ טיילור כאשר כתב: "לכתוב היסטוריה פירושו, ביסודו של דבר, לספר סיפור". ברוח זו התבטא גם ג'ק הקסטר: "רבים מאתנו כה טרודים בניתוח ובוויכוח, עד כי אנו עלולים לשכוח כיצד מספרים סיפור; אנו עלולים אפילו לשכוח, שעניינו האמיתי של ההיסטוריון, אחרי ככלות הכל, הוא לספר סיפור". האם מנדט הוועדה התיר לה לדון בנושא הסגנון הסיפורי של מר כ"ץ גם אם נסלה לחברי הוועדה שאינם מכירים את הקשר בין סגנון סיפורי והיסטוריה? האם הערה זו אין בכונתה ליצור אצל קורא הדו"ח את הרושם שמדובר בתיזה הבנויה על "סיפורים" במובן השלילי של המלה? היות שהוועדה לא הסבירה מהו "מדעי" בהיסטוריה והשאירה את "מדעיות" ההיסטוריה מושג אבסטרקטי היא הרשתה לעצמה להגיע למסקנה ש "רעות חולות המצביעות על דפוסים ירודים של עבודה מדעית יכולים עוד לדבוק בתלמיד מחקר של תואר שני" (ההדגשה שלי).

4- הוועדה טוענת שהיא "לא קבעה... כל עמדה בשאלת קיומו או אי קיומו של הרג המוני של בני טנטורה" (ההדגשה שלי). השאלה היא כיצד מצאה פיסקה זו את דרכה לדו"ח? האם עפ"י המנדט שלה, הוועדה הייתה אמורה לדון בנושא? אני מזכיר שוב שהוועדה הייתה אמורה לבדוק "האם תכני הקלטות... הועברו בצורה מהימנה לטכסט העבודה" ותו לא. אם הוועדה "לא קבעה" פירוש הדבר שהיא קבלה על עצמה לקבוע כך או אחרת. נאמנות למנדט הייתה מחייבת ניסוח כזה: **הוועדה לא נתבקשה לקבוע "כל עמדה בשאלת קיומו או אי קיומו של הרג המוני"...** עצם המשפט שנפתח ב"לא קבעה" מוכיח שהסערה הציבורית סביב העבודה של מר כ"ץ לא פסחה על שיקול הדעת של הוועדה וגרר אותה לחריגה מכתב המינוי. הוועדה לא קבעה כל עמדה בעניין הרג המוני, אך היא מצאה אצל תדי כ"ץ "ארגומנטציה המובילה... [ל]קיום הרג המוני...". משפט אחרון זה יש לחברו עם המשפט הבא בדו"ח: "הוועדה קבעה את טיעוניו של עו"ד ארדינסט כבסיס לבדיקה" ל"חקר עבודת גמר בנושא טנטורה". ברגע שהוועדה קבעה את טיעוניו של עו"ד ארדינסט כבסיס לבדיקה, היא אימצה לעצמה "ארגומנטציה מובילה נגדית" לזו שהוועדה סבורה שקיימת אצל מר כ"ץ. אם הטיעונים של עו"ד ארדינסט הם הבסיס לבדיקה, מדוע הוועדה שמצאה אצל מר כ"ץ "ארגומנטציה מובילה" לא ציינה מה היא "הארגומנטציה המובילה" של עו"ד ארדינסט כדי, לפחות, ליצור את הרושם שהיא מקיימת את עקרון השוויון? מכל מקום, הפיכת טיעוניו של עו"ד ארדינסט כבסיס לבדיקה הרחיק את הוועדה מהמטרה שהוצבה לפניה בכתב המינוי שלה, כלומר, "בדיקה אקדמית". **במלים אחרות, הוועדה לא בדקה מה שהרקטור בקש ממנה לבדוק לפי כתב המינוי. היא בדקה אם טיעוניו של עו"ד ארדינסט הם נכונים או לא ומתוך בדיקה זו הסיקה מסקנות על כל העבודה של מר כ"ץ.**

מתודולוגיה: ההיסטוריה האורלית בספרות המקצועית

ועבודתו של מר כ"ץ

כפי שהוזכר קודם, "מדעיות" אינה קלישאה שאפשר להשתמש בה לביקורת כוללנית. "מדעיות" צריכה להיות מוסכרת באמצעות הכרת כללי הכתיבה ההיסטורית בכלל וההיסטוריה האורלית בפרט והבנת הצדדים האיפסטמולוגיים והמתודולוגיים של כתיבת זו. כדי לא להשאיר את המשפטים האלה כוללניים ללא הסבר, אני מתכוון להתייחס בקצרה לחלק מהספרות המקצועית הדנה בהיסטוריה האורלית. בחרתי במחברים הידועים בעמדתם הנוקשה והבלתי מתפשרת כלפי הדיוק שהיסטוריונים אורליים חייבים לדבוק בו.

אחד מאלה הוא Alessandro Portelli .

בספרו המוכר לכל מי שמתעניין בהיסטוריה האורלית, *The Death of Luigi Transtulli, Form and Meaning in Oral History*, פורטילי דן בהיסטוריה האורלית ומתייחס התייחסות רחבה ומעמיקה

לניסיונו האישי. הוא עושה זאת תוך שימוש בתיאוריה של הכתיבה ההיסטורית בכלל וההיסטוריה האורלית בפרט. באחד הפרקים של הספר, דן פורטילי ב"מה שעושה את ההיסטוריה האורלית שונה", על מנת להמחיש לקורא שעדות אורלית בהרבה מקרים יכולה לתקן ולשפר ידע היסטורי המבוסס על מקורות אחרים. בהתייחסו לעדות האורלית כמקור הוא כותב:

Oral sources are *oral* sources. Scholars are willing to admit that the actual documents is the recorded tape; but almost all go on to work on the transcripts, and it is only transcripts that are published. Occasionally, tapes are actually destroyed: a symbolic case of the destruction of the spoken word.

The transcript turns aural objects into visual ones, which inevitably implies changes and interpretation. (Portelli, pp. 46-47)(ההדגשות שלי).

ספרו של פורטילי מראה שהיסטוריה אורלית לא רק לגיטימית אלא במקרים רבים יותר אמינה מהיסטוריה דוקומנטרית. מתוך הניתוח הארוך אפשר להסיק שההיסטוריון המשתמש בדוקומנט דומם אינו יכול לגלות אירועים כפי שהתרחשו באמת. הוא יכול לבנות אירועים שאין ביכולתנו למדוד את מידת ההתאמה בינם ובין האירועים כשלעצמם. גם להיסטוריה האורלית אותן מגבלות, אך היא שונה בגלל יכולתה להצביע על ה"משמעות" שבאירועים. את השוני הזה מדגיש פורטילי במלים הבאות:

The first thing that makes oral history different, therefore, is that it tells us less about *events* than about their *meaning*. This does not imply that oral history has no factual validity. Interviews often reveal unknown events or unknown aspects of known events; they always cast new light on unexplored areas of the daily life of the nonhegemonic classes. (ibid, p.50).

לאחר דיון באספקטים רבים בהיסטוריה האורלית תוך ההתייחסות לעבודותיו ההיסטוריות שלו ולעבודותיהם של היסטוריונים אחרים, מקדיש פורטילי פרק שלם להשוואה בין חומר אורלי בבתי המשפט ובין חומר אורלי בהיסטוריה. כ- case study, הוא בוחר במקרה הידוע באיטליה בשם: "המקרה של 7 באפריל" רציחתו של אלדו מורו בשנת 1978 על ידי קבוצה טרוריסטית איטלקית. ניתוח העדויות שנשמעו בבית המשפט בעת הדיון ברצח פורסם בכתב העת האנגלי: *History Workshop* *Journal* בשנת 1985 תחת הכותרת: *Oral Testimony, the Law and the Making of History: The April 7 Murder Trail*

במהלך הניתוח של החומר המשפטי, עומד פורטילי על הוויכוח שהתנהל בין כותלי בית המשפט על ההבדל בין עדות אורלית ועדות דוקומנטרית ומביא דוגמאות רבות לכך שהדוקומנט אינו אלא עיבוד כתוב של חומר אורלי. בעניין זה הוא מצטט את דברי אחד ההיסטוריונים שמציין שדוקומנט שטפל בו ומצא בו אותו סיפור שהופיע בעדויות אורליות אינו אלא עדות אורלית:

It should be borne carefully in mindthat main facts of the story are authorized and authenticated by the document.

ופורטילי מוסיף באירוניה:

Ironically, he [the quoted historian] then informs the reader that the document was in turn based on 'oral testimony' (ibid, p.250).

תוך כדי הניתוח שלו למקרה של "7 באפריל", דן פורטילי ב"מלחמת התמלילים" שהתנהלה בבית המשפט – בדומה למלחמת התמלילים שמתנהלת מאז התחלת משפט של תדי כ"ץ. מלחמת התמלילים ומהמעבר בין ההקלטה לתמלילים הביאו להכחשות מצד הנאשמים והעדים:

In the April 7 case, the prosecution followed the course of assimilating "oral sources" by turning them into written documents: the records of pretrial testimony and interrogations, once committed to the transcript became "documents" which were consigned to courtroom judges and adopted wholesale- to point that the oral testimony of courtroom witnesses was never allowed to contradict the now-written pre-trial testimony. This complicates further the traditionally thorny problem of transcription (ibid).

פורטילי ממשיך להסביר מתוך דוגמאות במשפט את היחס המשתנה למלה הנשמעת ולמלה המתומללת. בהתייחסו להתעלמות של בית המשפט מההקלטות עצמן, פורטילי מעלה את בעיית הפערים בין הנשמע ובין המתומלל ומתאר כיצד השופט ממיר את הדברים שהוא שומע מהעדים ומהנאשמים לדברים שאחר מכן מודפסים:

Therefore, words are recorded as dictated by the magistrate, who is not expected to follow the witness's actual wording, but rather to rephrase it in formal legal terminology. Thus, the degree of interpretation is much higher than in normal transcripts (ibid, p.251) (ההדגשות שלי).

ובכן, פורטילי מבחין שלתמלילים יש גם צדדים של אינטרפרטציה ועומד על ההבדלים הקיימים בין הטיפול בעדות אורלית בבתי המשפט ובין ההיסטוריה האורלית. בבתי המשפט הדגש הוא על אמירות העדים שעורכי הדין משתמשים בהן לעיתים בתור אמירות מבודדות כדי להשיג את מטרותיהם בהגנה או בתביעה. במלים שלנו - לאור המונחים של דו"ח הוועדה - עורכי הדין עושים זאת על מנת לחזק את ה"ארגומנטציה המובילה" שלהם. פורטילי שמביא דוגמאות מהמשפט של "7 באפריל" עובר לדון בזיכרון ומדגיש:

In the first place, memory is not an instantaneous act of recall -as the prosecution sometimes tended to believe- but rather a process and a generator of meaning. In trial,

the reconstruction of events varied according to the changes that had occurred in the witnesses' view of history and of themselves (Ibid, p. 254) (ההדגשות שלי).

ההיסטוריון חייב לטפל בעדות כתהליך ההזכרות של העד ולכן הוויכוח מה אמר עד בשלב כלשהו של הראיון לא יכול להיות תלוש ממה שאמר אותו עד בכל תהליך ההזכרות שלו (יותר מאוחר נטפל בבדיקת העניינים האלה ע"י הוועדה).

על-פי פורטילי, הפילולוגיה של המקורות האוראליים פיתחה טכניקות אשר לוקחות בחשבון את יכולת ההשתנות mutability של העדות. העדות היא, אם-כך, סיכום של כל האמירות של עד מסוים הקשורות לאותו עניין ומכאן נובעת בעיית יכולת ההשתנות שהיא מאפיין המקורות האוראליים:

Mutability is an inherent character of oral sources (ibid, p.252).

כדי לחזק את טיעונו בעניין ההבדל בין עדות בבית המשפט, שלא מתחשבת בתהליכי ההזכרות, ויכולת ההשתנות, פורטילי מצטט את Jan Vansina המוכר לכל מי שעוסק בהיסטוריה האורלית:

No attempt should be made to reconstruct a so-called original text...variants are valuable because of the opportunity they provide for judging the informant's confidence in the reliability of his statements and his psychological attitude for detecting errors and lies. (Vansina, *Oral Tradition*, p.27)

בסיכום הפרק מצוטט המשפטן האיטלקי ג'וידו ניפי מודונה, שבהקשר למשפט ה"7 אפריל" הוא מציין את ההבדל בין "אמת משפטית" ו"אמת היסטורית":

We have finally [sic] that is known in legal language as the judicial truth, that is, truth verified by two judges and six jurors of the court. This truth may of course differ from historical truth.

על כך מעיר פורטילי את ההערה החשובה הבאה:

He [the jurist] might have added another truth,...that is, media-made truth (Ibid, p. 268).

מה שעולה מדברי פורטילי הוא שהיסטוריונים אורליים חייבים להבין את תהליך הטיפול בעדות האורלית ולעמוד על ההבדלים בין הקלטה, תמליל והשימוש בהם בחיבור היסטורי.

כדי להשלים את הטיעון של פורטילי, יש להוסיף כמה משפטים על הקשר בין "אמת היסטורית" והמקורות כפי שרואה זאת אחד מגדולי ההיסטוריונים האורליים האנגלים, Paul Thompson, באחד ממאמריו על המתודה בהיסטוריה האורלית:

In comparing interviews with other sources it is equally important to recognize that all information is retrospective and the only extra problem that we have in historical interviews is that the time span is longer (*Oral History*, 1, no.4, p.4).

על ההשוואה הזו בין עדות אורלית ועדות דוקומנטרית, מעיר Trevor Lummis, חוקר נוסף העושה

שימוש בהיסטוריה האורלית, שרוב העדות הדוקומנטרית אף היא רטרואספקטיבית ואורלית במקורה ובכך היא גם עטופה בנטיות האישיות של מוסרה:

The bulk of documentary evidence is retrospective and originally oral. It is certainly affected by bias and distortion every bit as strong as oral history and frequently much stronger (Trevor Lummis, *Listening to History, The Authenticity of Oral Evidence*, (London 1987), p. 73).

גם Vansina אומר דברים זהים. אחרי ניתוח של סוגי המקורות הוא מגיע למסקנה שלעדות בעל פה יש אותו מעמד של דוקומנט. יותר מזה, ההיסטוריה כולה, לדעתו, ואין זה משנה מה מקורותיה היא לא מדע המשקף ממשיות אלא אינטרפרטציה:

There is no great difficulty in accepting the proposition that history is always an interpretation... Thus every historian is obliged to interpret the sources he is dealing with. He does not and cannot have an unlimited knowledge of history, and there is usually more than one interpretation possible of the facts at his disposal. In addition, the historian adds something of his own to these facts, namely, his own particular flair, which is something more akin to art than to science... From what has been said, it follows that there is no such thing as 'absolute historical truth' (Vansina, *Oral History*, pp. 183-184).

בפרק 11 של ספרו, דן לומיס בבעיות של הזיכרון האנושי והשימוש בו כמקור היסטורי. לאחר ניתוח ארוך ומעמיק הוא מסכם את הפרק:

Memory is a complex phenomenon which cannot be tested for truth by application of a set rules or by the technology of a brainscan. Memory is a form of historical evidence which, like any other type of historical evidence, needs to be evaluated as such. The starting point for this evaluation must be the degree to which the memories are set into a context of time and place (Lummis, p. 130).

כפי שציינתי קודם, הוועדה שבדקה את עבודת התזה של תדי כ"ץ התעלמה מהצדדים התיאורטיים הקשורים בכתיבה ההיסטורית ברגע שאימצה לעצמה את שיטת הניתוח המשפטי ואת נקודת מבטו של עורך הדין המייצג את התובעים נגד מר כ"ץ. על פי שיטתה זו, לא לקחה הוועדה בחשבון את ההנחה המקובלת שכל חומר היסטורי ניתן לאינטרפרטציות רבות. שיטתה של הוועדה הובילה את חבריה לעסוק באינטרפרטציות של מר כ"ץ, של עורך הדין ושל עצמה. התערבות הוועדה באינטרפרטציה של מר כ"ץ תוך הצעה של אינטרפרטציות נוגדות אינה רק חריגה מהמנדט שניתן לה אלא גם מכשלה שהובילה את חברי הוועדה להעמיד "ארגומנטציה אלטרנטיבית או נגדית" לזו של מר כ"ץ.

יתר-על-כן, אני טוען ש"האינטרפרטציות האלטרנטיביות" שהציעה הוועדה במקרים רבים אינן מתיישבות עם חומר ההקלטות והרשומות. מר כ"ץ טפל בחומר הגלם לא על-פי ציפיות הוועדה, כלומר, כמו משפטן, אלא כפי שעושים זאת חוקרי ההיסטוריה האורלית.

מר כ"ץ קבל את המלצותיו של Vansina אשר מדגיש את חשיבות השילוב בין הקלטה ורישום בזמן הראיונות. כאן כדאי להעיר שבאוניברסיטת חיפה נעשו עבודות רבות המבוססות בחלקן על עדות אורלית מבלי שמחבריהן שמרו על קלטות ורשומות או בלי שהקליטו ורשמו כלל. מדוע הוועדה לא טרחה להעריך את מה שעשה מר כ"ץ כאשר קבל את המלצותיו של גדול חוקרי ההיסטוריה האורלית?:

...reading back the tape takes almost five times as much time in writing down the whole thing in the first place....the best plan is to record a number of variants on tape, and take down the rest in writing (Vansina, p.201).

למרות שהוועדה הסכימה לקבל את רשומות מר כ"ץ כחלק מחומר הגלם של התיזה היא עשתה זאת כדי להשוותן לקלטות ולקחה אותן בחשבון רק על תנאי. לנושא הזה עוד אחזור. בגלל העדר הבנה בסיסית של מתודולוגית ההיסטוריה האורלית, התייחסה הוועדה להקלטות כאל "טכסט" כתוב או "דוקומנט" ערוך ומוכן לציטוט. כך הוועדה בדקה מילים ומשפטים וחלקי משפטים כפי שהם מופיעים בציטטות וניסתה לאתר אותם בקלטות וכאשר לא מצאה אותם, הסיקה שמדובר בפערים בעלי דרגה גבוהה. מכאן נבעו מסקנותיה על אי התאמות בין ציטטות בעבודה ובין חומר הגלם. לפני שאתייחס בפירוט לטיפול ב"טכסטים" הלא קיימים, עלי לציין שוב שהיסטוריון אורלי חייב להתייחס לכל עדות ועדות של מרואייניו לא בתור עדות בלתי משתנה כפי שעושה בית המשפט, אלא בתור עדות שיש בה דעות, אמונות, שיפוט ערכי ואף טעויות. בעקבות "המקרה של 7 באפריל", פורטילי מדגיש:

However, the prosecution...had hardly attempted to take advantage of the mutability of testimony for purposes outlined by Vansina. They simply seemed to assume that the most incriminating version was the more accurate one...

Oral historians consider...opinion, beliefs, value judgments, and even errors as part of the peculiar usefulness of oral sources. This is why it is more correct to speak of 'narrative' and 'narrators' rather than 'testimony' and 'informants' (Portelli, pp. 255-256).

כפי שאסביר יותר מאוחר, חברי הוועדה חיפשו את "האמת" בכל עדות ולא הבינו שהיסטוריון אורלי חייב להתייחס לעדות כפי שהיא על האמונות, השפוט הערכי והטעויות של מוסר העדות הנלוות אליה. הוועדה לא רק התעלמה מן ההבדלים בין היסטוריה אורלית ובין עדות בבית המשפט, היא גם לא טרחה ללמוד את הבעיות המתעוררות במעבר מהקלטה לתמליל ולאחר מכן למוצר ההיסטורי. כדי לעמוד על הסוגייה הזו, ברצוני לצטט את Stephen Counce, הידוע בעמדתו הנוקשה כלפי המתודה של ההיסטוריה האורלית:

Transcribing is not easy work, even for someone trained in taking down dictation. *Oral History and Local Historian*, (London and New York 1994, p.167).

: Caunce מציין היסטורי, ולמוצר ההיסטורי, מציין :
Mainstream historical writing takes it for granted that only a small part of the evidence on which an argument is based will be quoted directly and it is worth noting that George Ewart Evans' *Ask the Fellows Who Cut the Hay*, which was so influential in establishing oral history ... has no direct quotations (p.193) (ההדגשה של).

מה היינו אומרים על עבודתו של מר כ"ץ אם לא היה מצטט בכלל? הרי גדול ההיסטוריונים האורליים לא מצטט ועבודותיו ההיסטוריות נחשבות לתקפות מבחינה "מדעית". יש בקרב ההיסטוריונים האורליים שמציעים אפילו בשלב המעבר מהקלטה לתמליל (ולפני הכנסתו למוצר היסטורי) שינוי במלים ובמשפטים הנאמרים כדי לקרב אותם להבנת הקורא. גם Barbara Allen מתייחסת לוויכוח שקיים בין ההיסטוריונים בנושא זה וכותבת:

Oral historians disagree among themselves about the ways in which transcribing should be done. Some insist that the transcript should be an absolutely accurate representation of the tape, at the other extreme are those who argue that transcription should be edited into a smooth narrative in polished English *From Memory to History*, (Nashville, Tennessee 1981, p.103).

במעבר מהתמליל לעבודה כתובה, סבורה אלן, הכרחי לתמצת את הטכסט לפני שיבוצו בתוך כתב היד של ההיסטוריון (Ibid, p.106) (ההדגשה שלי).

אני נמנה על אלה המקפידים על נאמנות הציטוט לטכסט המצוטט. על השאלה: האם הציטוטים של מר כ"ץ הולמים את הטכסט? אשיב בצורת שאלה: האם יש כאן טכסט? הרי מדובר בתהליך עיבוד ארוך שמתחיל מהקלטה ורשומות של עדויות אוראליות, עובר דרך שלב התמצות ומסתיים בשיבוץ החומר המתומצת בתוך כתב היד של ההיסטוריון. ובכן מאיזה טכסט אמור היה מר כ"ץ לצטט? על פי מסקנות הוועדה, הפערים בין ה"מקור" לנוסח התיזה נובעים מכך שהציטוטים בתיזה בנויים על עריכת החומר הראשוני בשפתו של המחבר. פה קובעת הוועדה שמר כ"ץ נטל לעצמו חופש יתר בציטוט בשפתו שלו. לא כך צריך לתפוס את עבודתו של ההיסטוריון שנשען על חומר אורלי. אראה בהמשך כמה קשה ולא מקובל להביא את הדברים כפי שנאמרו על ידי המרואיין במלותיו שלו במיוחד כאשר רוב העדויות בערבית. חברי הוועדה ששמעו את הקלטות מודעים ודאי לבעיות הקשות הכרוכות בציטוט מחומר אורלי. האם לא יסכימו איתי שהיסטוריון העוסק בחומר אורלי אינו יכול להביא בגוף העבודה את תמלילי הראיונות במלואם? ובכן אין מנוס מתמצות שהתיאוריה ממליצה עליה. הנה הצעתה של אלן:

Oral accounts may be incorporated in summary form into the local historian's written manuscript, or they may be included verbatim. We suggest that the oral text be summarized before inclusion if it is rambling and disjointed. The following example, drawn from oral tradition in the Arkansas Ozarks, illustrates the need to summarize the text before incorporating it into the written manuscript. This is unedited transcript:

I think that, that I know, that later on somebody there maybe did find that money there; all of it, or maybe part of it. I don't know if they found all of it or not, or part of it or not, or anything at all. But later on-sometime after that-why, back south of where he lived, about-oh, it wasn't a quarter of mile, but it was better than a quarter of it, half a quarter of mile- why, there was a house on the side of the road. I don't think anybody was living in it at this time. But on night there was a -somebody come there and dug a great big old deep hole in the ground- a hole as deep as a grave-and pulled out a pot. Don't know what was in it' if there was gold, or anything like that, such as gold-or anything about that. But the print of the bottom of the pot, and three legs, why that-that pot set on, was in the bottom of the hole that they dug, just a plain as anything.

יש לציין שהטכסט המצוטט למעלה אינו כולל את שאלות המראיין ומהווה אוסף של תשובות המראיין בלבד מתוך תמליל של הקלטה. אלן מציעה את התמצות הבא:

An undetermined amount of buried money, perhaps gold, may have been dug up less than one -quarter mile south of a house thought to be deserted. One night, an unknown party removed a three-legged pot from a hole in the ground described by the informants as being "as deep as a grave." Imprints in the ground, made by the pot's bottom and three legs, were seen by others. (Barbara Allen, *From Memory to History*, pp. 106-107) (ההדגשות שלי).

הקורא יבחין בנקל בחופש העריכה הכולל הכנסת המילים (המודגשות) שאינן מופיעות בתמליל המקורי (והתמליל אינו זהה בהכרח להקלטה). כבר הסברנו שתמלילים כתובים של אותם דברים מוקלטים עלולים להיות שונים. ועל כל אלה יש להוסיף את המאמץ הכרוך בתימלול ובתמצות של ראיונות ארוכים. חברי הוועדה נוכחו ודאי לדעת כמה זמן יש להקדיש אפילו לתימלול של ראיון קצר.

שיטת העבודה של הוועדה הייתה בנויה על אי הבנה בין איסוף חומר אורלי ובין השימוש בו בתוך מוצר היסטורי. כדי להמחיש זאת שוב אביא כמה קטעים מספרו של Ronald J. Grele. החלק הראשון של הספר מוקדש לרב שיח מתודולוגי, איפסטמולוגי בין גדולי ההיסטוריונים האורליים: Studs Terkel, התפקיד של הראיון בבניית נרטיב היסטורי והמשמעות העמוקה של נרטיב זה. המחבר בוחר בשני ראיונות שנעשו במסגרת פרוייקט מחקרי על היסטוריה אורלית בארצות הברית. שיטת הניתוח שהוא מציע רחוקה מאד משיטת העבודה של הוועדה. הראיונות טופלו כמייצגים מכלול של תהליך הזכרות ולא כאמירות מבודדות. המחבר מדגיש שרק ההיסטוריון יכול להפוך את הראיון על תהליך הזכרות הכרוך בו לעדות בעלת משמעות היסטורית:

...the process of oral history interviewing, because it involves the structuring of memory and because meaningfulness influences the construction processes of memory, is actually a process in construction of usable past. In this manner, when used in this way, oral history can live up to the promise of "Everyman his own historian (*Envelops of Sounds, The Art of Oral History*, New York p.236).

שוב, ראיון הוא שלב ראשון ב"הפיכת המסורת" לחומר היסטורי, הוא תהליך הזכרות בזמן העדות ואינו "הטכסט". בהיסטוריה האורלית "הטכסט" עובר תהליך של שילוב בין העדות עצמה ובין התערבות ההיסטוריון לאורך התהליך שראשיתו באיסוף וסופו בהעלאת העדות על הכתב. בהיסטוריה האורלית, כמו בכל היסטוריה, יש מרחב לאינטרפרטציה משום ש"היסטוריה אורלית" אינה "המסורת האורלית" ואינה "איסוף המסורת האורלית" (על ההבדלים בין המונחים, ראה: שם, עמ' 265).
 What we seek is the way people make history; their facts and their interpretations which we then play off of our facts and interpretations (Ibid, p.264-265).

על רקע הנאמר לעיל, אינני מוצא בעבודה של מר כ"ץ פערים משמעותיים בין עדויות המראויינים ובין סיכומן בתיזה. אכן נפלו טעויות אך מסוגים שכולנו נכשלים בהן. גם היסטוריונים שאינם משתמשים בעדות אורלית עושים טעויות דומות ולעיתים יותר חמורות. מר כ"ץ טעה בכך שנתן לסיכום העדויות מעמד של ציטטה. מחיקת הגרשיים מכל ציטטה ותיקון טעויות קטנות, תשאיר את התיזה מוצר היסטורי בעל ערך גדול.

ניתוח פרטני של עבודת הוועדה בבדיקת העדויות

ניתוח זה מבוסס על בדיקת העדויות שנבחנו על ידי הוועדה מתוך קריאה חוזרת של עבודת התיזה, שמיעה של עדויות ותימלול חוזר ודייקני יותר, לדעתי, מכל התמלילים הקיימים. תהליך זה חיזק את הערכתי למאמץ העילאי שמר כ"ץ עשה.

-1

העדות הראשונה שהוועדה ניתחה היא זו של אבו ח'אלד פוזי מחמוד טנג'י (דו"ח הוועדה, עמודים 18-19). הבודק מגיע למסקנה שבחלק המוקדם של הראיון הציטוט מדויק. עדותו של אבו ח'אלד מדברת על 90 הרוגים, אך הבודק שהיה אמור להתייחס רק לקשר בין תכני ההקלטות והרשומות ובין הציטטות בעבודה, נטל לעצמו חופש להעריך את מידת ה"אמת" שיש בעדות. כך לא רק חרג מהמנדט אלא גם התעלם ממהותה של עדות אורלית והיחס שלה לאמת ולשקר כפי שהסברנו קודם. הבודק כותב על עדותו של אבו ח'אלד: "הדברים שקבענו בסעיף זה אינם באים להעיד שאנו מקבלים את עדותו של העד לעצם קיום ההוצאה להורג" (דו"ח הוועדה, עמ' 19). האם זו המסקנה אליה רצה הבודק להגיע בכל מחיר? טיעונו הוא שהעד לא ראה את "ההוצאה להורג", כלומר לא היה "עד ראיה". האם לא הבין הבודק מתוך העדות של אבו ח'אלד ש"עד ראיה" במקרה הזה יכול להיות רק אחד המתים? האם אין הבודק סותר את עצמו כאשר הוא כותב על סמך ההקלטה: "על אף שלא חזה בהוצאה להורג של קבוצות המוצאים (סה"כ כ-90 איש לדבריו) הרי שציין במפורש כי כאשר נטלו אותו ואת שאר הגברים לבית הקברות כדי להוציא אותם להורג, **ראו** את אלה שנלקחו לפניהם הרוגים. הוא מציין זאת בתשובה לשאלה מפורשת של תדי [כ"ץ] (דו"ח הוועדה עמ' 19) (ההדגשה שלי). אני מבין שמר כ"ץ נכשל, מנקודת ראותו של הבודק, בכך שלא השתמש באמירה המוקלטת הזו של אבו ח'אלד – שהופכת את העד לעד ראיה של 90 הרוגים. האם הבודק מציין זאת כדי להצביע על כך שמר כ"ץ התעלם מן ההקלטה כדי להחליש את "הארגומנטציה המובילה" על קיום הרג המוני? האם הבודק רצה להגיע למסקנה שאמנם היה הרג המוני חלילה? לא ולא! הרי הבודק, כדי לפתור את הקושיה היה צריך לחפש דרך להגיע למסקנה שדברי אבו ח'אלד "אינם באים להעיד שאנו מקבלים את עדותו של העד לעצם קיום ההוצאה להורג" (דו"ח הוועדה, עמ' 19). לשם כך הוא נעזר במסקנות עו"ד ארדינסט ובעדות של נמר ג'רבאן כפי שהסביר אותם עורך הדין (ראה את דו"ח הוועדה, עמודים 18-19). מאחר שחברי הוועדה לא טרחו לשמוע את כל ההקלטות, הרי מובן שלא הצליחו לעמוד על כל האמירות שמר כ"ץ זנח. כדי לחזק את "הארגומנטציה המובילה" שהדו"ח מדבר עליה, דנו חברי הוועדה בעדויות במנותק מעדויות אחרות. (עוד אחזור לאמירות המחזקות את "הארגומנטציה המובילה" שמר כ"ץ לא עשה בהן שימוש). האם הפיסקה האחרונה של עמוד 19 איננה מהווה חריגה ממנדט הוועדה?

בסעיף אותו הגדיר הבודק "פער: קטע בתיזה שאותר חלקית ברשימות ולא בקלטות, קטע רשומות שמעמדו לא ברור" (דו"ח הוועדה, עמ' 19) מתייחס הבודק לקטע בתיזה בעמוד 137. בסוף אותו סעיף

מציין הבודק כי ההסבר לפער, כביכול, הובהר על ידי מר כ"ץ ו"איננו רואים סיבה שלא לקבל הסבר זה [של מר כ"ץ]". אם ההסבר שנתן מר כ"ץ שכנע את הוועדה לא מדובר כאן בפער, מדוע מופיע הסעיף הזה כלו? האם אין בכך "ארגומנטציה מובילה" של הוועדה – קביעת כותרות כגון "קטע רשומות שמעמדו לא ברור" כדי לשכנע את הקורא בקיומן של בעיות שלמעשה אינן כלל בנמצא?

-2

בודק העדות של אבו נאיף (דו"ח הוועדה, עמ' 20) הבחין נכון שעמוד אחד או יותר ברשומות של מר כ"ץ חסרים ושקיימות בעיות בקלטת כמו העדר החלק הראשון בהקלטה. יש לציין שההקלטה נערכה ברחוב סואן בפרדיס ושבמקומות מסוימים בהקלטה משתתפים שלשה או ארבעה אנשים. עריכת הראיון עם אבו נאיף ביום הראשון שבו החל מר כ"ץ בהקלטות היא מקור הקשיים הניכרים בפענוח מלא של דברי אבו נאיף.

מניחות עדות אבו נאיף, מגיע הבודק למסקנה שלמר כ"ץ היה רצון "לחזק ככל האפשר אצל הקורא את עדותו על ידי הובלתו למסקנה שאבו נאיף ראה רצח בעיניו ממש" (דו"ח הוועדה, עמ' 11). קביעה זו היא אינטרפרטציה מרחיקת לכת של כוונות מר כ"ץ ללא כל ביסוס על דבריו המפורשים.

בשאלה האם אבו נאיף היה עד ראייה או עד שמיעה להרג ההמוני- התיזה מציינת שעל המספר 80 עד 90 שנהרגו, אומר אבו נאיף במפורש: "ממה שהספקתי לשמוע שעברנו בין בתי הכלא השונים" (התיזה, עמ' 121) (ההדגשה שלי). אין בתיזה שום קביעה של מר כ"ץ שאבו נאיף ראה הרג המוני אך יש קביעה שהוא שמע בהמשך של אותו ציטוט מציין אבו נאיף, את רצח בני משפחתו, עליו הוא יודע באופן אישי באופן הרבה יותר מבוסס מאשר על ההרג הכללי. בהרג בני משפחתו עוסק אבו נאיף בכל המחצית השנייה של עמוד 121 של התיזה. על הריגת בן דודו מופיע בקלטת תאור מפורט מפי אבו נאיף ועל הריגת יתר ששת בני משפחתו מסופר ברשומות בצורת סיכום: "שלשה אחים של בן דודו אספו גופות ובתוך כך ירו בהם בדם קר, וכן הרגו גם רביעי". באותו רצף מוזכרת גם ברשומות הריגת בן הדוד. במקום אחר ברשומות מסכם מר כ"ץ: "שבעה בני משפחתו של אבו נאיף נהרגו בעיניו".

בהבחנה שעושה אבו נאיף בין ההרג הכללי, עליו שמע בלבד, לבין הריגת בני משפחתו המוכרים לו היטב, ניתן להסביר את הסתירה, כביכול, המוצגת על ידי הוועדה בגין המשפט המופיע בראש העמוד הראשון של רשומות מר כ"ץ: "לא ראה בעיניו רצח לאחר הכניעה אבל כן אמר שבמזל הגיעו אמנם באיחור אנשי זיכרון ומעיין צבי ומנעו המשך הטבח".

אי ההסכמה בוועדה (דו"ח הוועדה, אמצע עמ' 12) בשאלה מה ידע אבו נאיף על הריגת גברים לאחר הכניעה, האם ראה או שמע? אין בה כדי לשנות מספר עובדות בסיסיות בעדות:

- א- אבו נאיף לא ראה בעיניו את ההרג ההמוני אך שמע עליו בהיותו בבית הכלא.
- ב- אבו נאיף מעיד אישית על רצח בני משפחתו שראה אותם חיים אחרי הקרב ומתים אחרי הכניעה.
- ג- אבו נאיף מדבר בוודאות על-כך שאת המשך ההרג מנעו אנשי זיכרון יעקב ומעיין צבי, כפי שמופיע ברשומות של מר כ"ץ.

ד- על השאלה הכפולה של מר כ"ץ בקלטת עונה אבו נאיף בשלילה. לא לגבי עצם ההרג שלאחר הקרב אלא לגבי מספר ההרוגים בלבד. למשל, בקלטת עונה אבו נאיף למר כ"ץ פעם אחת: "לא כדאי לדבר" ופעם שנייה: "לא יכול להגיד לך" ופעם שלישית "אם בא מישוהו ואמר לי הרגו שם חמש או הרגו שם עשר אני לא ראיתי בעיניים".

יכול להיות שקורא התיזה, על פי נטיותיו, יפרש את אמירתו של אבו נאיף "בעצם אני אישית ניצלתי הודות להיכרות אישית ע"י שמואל קרניאלי" כהינצלות ממות ולא ממחנה השבויים. זו כמובן אפשרות, אך אין לה כל זכר בתיזה עצמה. ההוכחה שיש כאן אפשרות לפרשנויות שונות היא עצם פרשנותו של עו"ד ארדינסט ופרשנות הוועדה בעקבותיו; שתיהן פרשנויות לגיטימיות. שתי הפרשנויות אפשריות משום שאבו נאיף מתחיל את סיפורו כך: "ממה שהספקתי לשמוע כשעברנו בין בתי הכלא השונים." כדי למנוע בלבול אצל הקורא, מר כ"ץ היה צריך להחזיר את הקורא להתחלת ה"סיפור" כדי להיות מובן שאבו נאיף ניצל מ"מחנה השבויים".

בנושא הציטוטים הבלתי מדויקים (דו"ח הוועדה, עמ' 20), הביטויים "לא כדאי לדבר" ו "אני לא יכול להגיד" הובנו שלא כהלכה על ידי הבודק. אין פה, לדעתי, לא "התחמקות" ולא "התלוצצות". זו הבנתו של מר כ"ץ, שהיא אפשרית, כי אבו נאיף מבטא בכך את אי רצונו לדבר.

הציטוט הארוך של אבו נאיף (התיזה, עמודים 121-122) אינו פרפרזה אלא תמצות, השומר על מירב הדברים שאמר אבו נאיף. אין ספק שמר כ"ץ הכניס לציטטה מילים שאינן נמצאות בהקלטה או ברשומותיו, אך בין זה לבין ההגדרה "פרפרזה" יש מרחק. הביטוי "ראיתי חלקית" מתייחס למה שמופיע ברשומות מר כ"ץ: "שבעת בני משפחתו של אבו נאיף נהרגו בעיניו". זהו סוג הכתיבה של מר כ"ץ המהווה עבורו אמצעי להעביר בתמצות דברים מתוך רשומותיו. אין בכך משום הטעיה מכוונת ובודאי שלא זיוף או פברוק אלא טעות שמקורה בהבנתו של דברי אבו נאיף שראה את בני משפחתו אחרי הכניעה ושוב לא ראה אותם יותר. ברם הזמן הארוך שחלף בין איסוף החומר לניסוחו בתיזה גרם למחבר לכתוב משפט עמום המבוסס על המשפט "נהרגו בעיניו" אותו כתב בזמן איסוף החומר בשעה שאין בידו הקלטה ברורה די הצורך שתוכל לסייע בשחזור מדויק של דברי המרואיין במקור.

לא הצלחתי להבין מדוע הכנסת הביטוי "בעצם" במשפט העוסק בהצללת אבו נאיף הוא מגמתי. מה יקרה למשפט המדובר "בעצם, אני, אישית, ניצלתי הודות להיכרות אישית על ידי שמואל קרניאלי....." באם נוציא ממנו את הביטוי הזה? הבודק היה אמור לשכנע את קורא הדו"ח במשמעותו המגמתית של הביטוי "בעצם" ולהסביר למה כוונתו ולא עשה כך.

באשר לקביעת הדו"ח שאבו נאיף אינו מוכן להעיד על הריגת 80-90 מבני טנטורה לאחר הכניעה: אם אמנם כך מדוע אומר אבו נאיף "לא כדאי לדבר" (ההדגשה שלי). באשר למספר 80-90 הרוגים אין לנו כל ספק שעל פי עדויות רבות בעבודה המדברות על 20-30 הרוגים בקרב עצמו, כל מספר החורג מזה מהווה עדות מפורשת בעיני המחבר ומרואייניו להרג של אנשים לאחר הקרב. אם מר כ"ץ, במקום "הערפול ... בשאלותיו" היה מפריד בשאלותיו "בין ביטויים שונים של הרג לאחר כניעה (ספורדי,

מסיבי) להרג שיטתי ואף מתוכנן (על ידי ריכוז, רשימות וכו'), האם לא הייתה הוועדה רואה בדרך זו של שאלות מעין הכתבה למרואיין כוונים מסוימים לתשובתו? לכן אין מדובר כאן "בערפול" אלא בשאלות ששאל מר כ"ץ ועליהן ענה אבו נאיף כמיטב יכולתו וזכרונו. הביטויים "חיילים בשטח (במקור: אל-ג'יש) הרגו, אך לא הייתה זאת פעילות יזומה של גוף פיקודי (במקור: אל-קיאדה) " (הציטוטים עמוד 12 של הד"וח), הם חסרי משמעות לגבי השאלה האם היה הרג לאחר הקרב. השאלה אם ההרג בטנטורה התרחש לאחר הקרב כתוצאה של "פעילות יזומה של גוף פיקודי" או של "חיילים בשטח" היא חשובה ומעניינת וראויה לדיון במחקרים הבאים, אך לעניין עדותו של אבו נאיף אין לה חשיבות כלל, כשם שגם בשאלה האם היה או לא היה הרג המוני בטנטורה "לא קבעה הוועדה עמדה" כלל.

אכן קיימת בעיה אמיתית בשרידי הרעיון עם אבו נאיף, הן בקלטת והן ברשומות מר כ"ץ (בה הבחין גם הבודק). זו בעיה שאינה אופיינית לשום מרואיין אחר בעבודת התזה, בגלל השיבושים (כפי שציינתי בראשית דבר בעניין העדות של אבו נאיף) בקלטת ובגלל האפשרות שמספר דפי הרישומים אינו שלם.

-3

בניתוח העדות של אבו אל-עבד (דו"ח הוועדה, עמ' 21), הבודק קובע שהציטוט מדויק זאת בהתאם למנדט הוועדה. אולם משום שחברי הוועדה נגררו אחרי ניתוחו של עו"ד ארדינסט, בחר לעצמו הבודק לעסוק במעמד העד וכך עשה מאמץ לבדוק בקלטת מה שהוגדר אצלו "השמטה" או "אי השלמת הנתונים". לדעתי, לאי השלמת "הנתונים" המיוחס למר כ"ץ אין שום ערך להבנת הנושא שעליו מדבר העד. כמו במקרה של אבו ח'אלד כל קורא יבין כי במקרים רבים להיות עד ראייה פירושו להיות בין המתים. אינני חושב שהקורא עלול "ללכת שולל ולסבור כי הדברים הם של עד ראייה" כפי שטוען הבודק, שהרי באותו "ציטוט מדויק" לפי הבחנת הבודק כתוב במפורש: "אבל שמעתי שהקצין האחראי על הכל היה שמשון מגבעת-עדה" (ההדגשה שלי). ברור מאלי שדברי אבו אל-עבד מבוססים על עדות שמיעה (ראה: עמ' 21). במכתבו לאוניברסיטה, בתגובה על דו"ח הוועדה, עו"ד ארדינסט חוזר למנהגו הידוע לתלוש מהעבודה קטע שבו מסכם מר כ"ץ את השתלשלות המאורעות בטנטורה בזמן כבושה (מחצות לילה עד 8-9 בבוקר), כפי שתיאר אותה אבו אל-עבד, כדי להוכיח שהעד לא היה עד ראייה. זאת למרות שמר כ"ץ בתמצות דברי אבו אל-עבד מביא מפיו את המילים: "אבל שמעתי" כלומר, מעניק לו מעמד של עד שמיעה, לא עד ראייה.

-4

הבודק המנתח את עדות אבו פהמי (דו"ח הוועדה, עמ' 22) צודק בקבעו שהמשפט "ומדי פעם ירו והרגו ופצעו אנשים" אינו נמצא לא בקלטות ולא ברשומות. אך אם שומעים את הקלטת בשלמותה וחוזרים וקוראים את הרשומות ניתן להבין מהו מקור "הכשל" של מר כ"ץ. תדי כ"ץ נטל לעצמו חופש לסכם את התיאור של אבו פהמי אף כי זה הוצג כציטטה. בבדיקה נוספת עולה שהקטע הכתוב בערבית שתרגומו "תהרוג לפני שתהרג" אכן נמצא ברשומות. לדעתי מר כ"ץ - עם כל הידע שלו בערבית- לא היה מסוגל לכתוב אותו בלי ששמע אותו (גם אם המשפט אינו מופיע בקלטת). ובכן אני תוהה מדוע הבודק מתעקש

לכתוב: "בהבהרות שקוימו עם תדי [כ"ץ] לא סייע להבנת פן זה להערכה שאולי לא הופיעו הדברים בהקלטה". אם חוקרי ההיסטוריה האוראלית ממליצים על רשומות ולא רק על הקלטה, מדוע הבדק מטיל ספק בחומר הרשום? אבל, היות והתיזה של עו"ד ארדינסט היא הבסיס לבדיקת הוועדה ולא כלל העבודה, הבדק מתעמת עם עורך הדין "המכחיש לחלוטין התרחשותו של טבח" על פי עדות אבו פהמי. בתוך כך הבדק מצביע על שלש אמירות "שמהן עולה כי המרואיין חווה סכנת חיסול". כפי שהצבענו במקרה של עדות אבו אל-עבד, עו"ד ארדינסט עדיין רואה עצמו שותף לוועדה בניסוח ובתוכן, כי בעוד במכתבו מ-20 לינואר 2001 מטפל בעניינו של אבו פהמי לאורך 11 סעיפים, הרי מכתבו החדש בעקבות הגשת הדו"ח הוא מקדיש לכך שמונה סעיפים בלבד. בסעיף חמש במכתב החדש עו"ד ארדינסט מכניס לעניינו עד חדש שלא הוזכר עד כה לא בתיזה, לא בקלטות ולא ברשומות. המדובר הוא בפהמי בנו של עלי עבד אל-רחמאן אלעקרג'ה דקנש, הלא הוא אבו פהמי. בסעיף שלש של המכתב החדש שוב תולש עו"ד ארדינסט קטע מכל הראיון עם אבו פהמי כדי לחזק את טיעונו. מצערת היא העובדה שלאחר זמן כה רב בו עוסק אותו עו"ד בחומר שבידו, עדיין אינו תופס הן את סדר הדברים שתוארו על ידי אבו פהמי והן את מידת יושרו והגינותו של האיש, שמסרב לדבר בעדותו על מה שהתרחש לאחר הוצאתו מהכפר. בעניין זה שאלה לרשויות האוניברסיטה המטפלות בנושא: האם יסכימו לקבל מכתב או עדויות מפליטי טנטורה הנמצאים במקומות שונים בעולם להתחשב בהם ולהכניסם במערכת השקולים הנלקחים בחשבון לצורך החלטות אקדמיות, באותה מידה ובאותו כובד ראש כפי שעושים זאת לגבי מכתבי עו"ד ארדינסט? כפי שכבר הערתי בהתחלת דברי, בדיקת עורך הדין אינה מביאה בחשבון את תהליך ההזכרות בזמן הראיון אלא מתייחסת לאמירות מבודדות מסך כל האמירות של העד. נכון שאבו פהמי אומר "לא ראיתי, לא הרגו, לא ראיתי, לא הרגו" אך זאת אחרי שסיפר על ספירה ורישום של 95 הרוגים שלאחריהם לא היה כבר במקום. מכל מקום ההקלטה מעידה באופן ברור שאבו פהמי מדבר על הרג המוני. הוא מספר שיעקב המח'תאר ועוד שניים, שאלו [את החיילים]:

"מה אתם עושים כך? למה אתם הורגים את האנשים ברחובות? אמרו[החיילים] להם: אלה עירקים וסורים. אמרו [יעקוב והשניים]: אלה בני טנטורה ובימי הקיץ אנחנו באים אליהם. הם נותנים לנו את הבתים שלהם והם לנים בחוץ. אנחנו מבליים את הקיץ פה בים. למה אתם עושים זאת" (הקלטת הראיון עם אבו פהמי). במלים אחרות: אין כל ספק שאנשי זיכרון יעקב, על פי עדות אבו פהמי, הכירו היטב את בני טנטורה וזיהו בוודאות שההרוגים בבית הקברות הם בני הכפר. רוצה לומר כי החיילים לא הכחישו לפי עדות אבו פהמי את ההרג עצמו, אלא טענו שההרוגים הם עירקים וסורים. (על עדות אבו פהמי בדו"ח, עמודים 22-23)

גם בניתוח של עדות אבו ריאצ' (דו"ח הוועדה, עמודים 24-25) ממשיכה הוועדה להיות צמודה לטענת עו"ד ארדינסט לפיה הציטוט שמופיע בתזה בעמוד 152 בדו"ח הבדק מצא ש"אכן נאמרו הדברים

בקלטת" אך הציטטה בנויה מלקט של דברים פזורים לאורך ההקלטה. בעמוד 25 מציע הבודק "תיקון לארדינסט" (שימו לב לשימוש במלה "תיקון" והשוו אותה עם המינוח בו משתמשת הוועדה כאשר מדובר במר כ"ץ). על אף שנושא הבדיקה הוא עבודתו של מר כ"ץ ולא טענותיו של עורך הדין באשר למעמדו של אבו ריאצ' כעד, מצא הבודק עצמו דן בסוגיה הזו וקבע שישנן בעבודה "רמיזות לאי היותו [של אבו ריאצ'] בכפר" (דו"ח הוועדה, עמ' 24). כמו במקרים קודמים, עדותו של אבו ריאצ' שימשה אחד הנושאים במכתב הביקורת שהעביר עו"ד ארדינסט על דו"ח הוועדה. הערותיו לאחד מבודקי הוועדה חוזרות על אותם טיעונים המופיעים במכתבו הקודם (מ-21 לינואר 2001). הוא מציג שוב אותן אמירות מתמלילו לדברי אבו ריאצ' אך אלה אינן הולמות את מה שאמר העד. להלן החלקים המלאים המתומללים על ידי ורלוונטים לקטעים שמציג אותם עורך הדין:

תדי: עכשיו תגיד לי משהו אחר, תגיד לי משהו אחר, אתה אמרת שהיהודים הגיעו גם ברכבת? **אבו ריאצ':** כן

תדי: זה שמעת או ראית?

אבו ריאצ': זה, מאיפה ראיתי, הייתי בפרידיס [דיבור לא ברור] יום המלחמה **תדי:** רק סיפרו יעני, רק סיפרו.

אבו ריאצ': יעני, מה אחת הסיבות, שהיהודים ניצחו את הלוחמים בטנטורה, מה, [וממשיך בערבית] נשאר, הגיעו מהים, באה הרכבת, [ממשיך בעברית] הרכבת הפרידה בין העם בטנטורה ובין הלוחמים, בין השומרים [ממשיך בערבית] זה הוא ש [ממשיך בעברית] החליש להלן התימליל של עו"ד ארדינסט המתייחס לאותם דברים:

מר כ"ץ שואל "אתה אמרת שהיהודים הגיעו ברכבת, שמעת או ראית?".

אבו ריאצ' עונה: **"איך אראה? אותו יום הייתי בפרדיס. אני רק שמעתי מסיפורים, סיפרו על הדברים שעזרו ליהודים לנצח"** (ההדגשה של עו"ד).

עד כאן אפשר לומר שהתימלול הלא-מלא של עו"ד שומר על רוח הדברים. אולם בהערה מספר 23 כותב עורך הדין על אבו ריאצ' המספר על התערבותו של יעקוב אל-מוח'תאר שהפסיק "כביכול הרג, לא נהרג איש. וכך מופיעים [לטענותיו של עורך הדין] הדברים בקלטת הראיון:

תדי: אתה חושב שהספיקו להרוג מישהו מהם לפני בואו של יעקוב אל מוח'תאר?

אבו ריאצ': לא- יעקוב התלווה אליהם ואחרי שקברו את הגופות היהודים העמידו אותם בשורה ורצו לירות עליהם **ואז יעקוב אל מוח'תאר התערב ומנע את הריגתם** (ההדגשה של עו"ד).

שימו לב מה עשה עורך הדין: הוא תמצת את הנשמע בקלטת ובכך רצה ליצור את הרושם שמדובר בעדות המכחישה את ההרג בטנטורה מלבד אלה שקברו אותם. כך הוא מבקר בסעיף 25 את הבחנתו הנכונה של הבודק שמדובר לא במניעת ההרג בטנטורה אלא במניעת הרג הקוברים שבאו מפרדיס.

על מנת להבין את שיטתו של עורך הדין ארדינסט נבדוק את תמליל ההקלטה המדויק:

תדי: אבל אתה חושב, הספיקו בחלק מהם לירות, כן, לפני שיעקוב אל-מוח'תאר מנע את זה או לא ?

אבו ריאצ': לא, יעקוב אל-מוח'תאר [ממשיך בערבית] בא לקחו אנשים מכאן [כלומר פרדיס] בואו תעשו טובה תקברו אנשים שירו בהם, באו אחרי שקברו אותם וסיימו, כדי שיחכו ויחזרו לכאן [לפרדיס]. באו ואמרו להם, תסתדרו בשורות ותשבו אלה מטנטורה. אמר להם [יעקוב] שאלה מפרדיס, הבאתי אותם על אחריותי ועל חשבונני, איך תהרגו אותם, מה אני אגיד לאנשי הכפר [פרדיס]?

תדי: זאת אומרת שהוא מנע, מהתחלה, מהתחלה?

אבו ריאצ': מנע, מנע, בטח, יעקוב אל-מוח'תאר מנע, הוא מכיר אנשי הכפר כאן [פרדיס]

תדי: מה שמשגע אותי..

אבו ריאצ': יעקוב אל-מוח'תאר מת לפני ארבע שנים.

תדי: מספרים מכל הצדדים שיעקוב אל-מוח'תאר הוא הציל כנראה חצי מהגברים של הכפר שם

אבו ריאצ': מאיזה כפר?

תדי: מטנטורה.

אבו ריאצ': אני לא הייתי שם.

עורך הדין מעלים בתמליל המשמש אותו את כל המידע על קבורת ההרוגים מטנטורה והופך את הקוברים לאנשי טנטורה כדי לטעון שיעקוב אל-מוח'תאר, לפי אבו ריאצ', הציל את אנשי טנטורה מהרג.

הוא יותר מכך, אינו מתמלל את הקטעים הרלוונטים בעדותו של אבו ריאצ', שבהם מדובר על ההרג הכללי. הנה תמלול קטעים אלה:

אבו ריאצ': [בערבית] הביאו את הנשים והילדים והביאו את הגברים אלה שהרגו אותם שם, הרגו ואלה שנשארו לקחו לבית הסוהר.

תדי: מה אתה יודע מה עשו עם הגברים, עם טנטורה בכפר?

אבו ריאצ': [בעברית] תראה, מה ששמענו מאלה שבאו, מהאנשים שהם אספו אחרי המלחמה, מי שנהרג נהרג, מי שלא נהרג לקחו אותו לבית הסוהר, הביאו את כל הנשים..

תדי: אבל כשאתה אומר מי שנהרג, מה זה נהרג? נהרג במלחמה?

אבו ריאצ': יש כאלה שנהרגו במלחמה ויש כאלה אחרי, שנהרגו, הם בחרו בכמה צעירים וירו בהם

תדי: ירו בהם?

אבו ריאצ': כן.

לדעתי, אין ספק שאבו ריאצ' מעיד על הרג אחרי הקרב. זה מופיע גם ברשומות. לכך יש להוסיף את המשפט המצוטט בסוף "ניתוח נתונים" בדו"ח הבודק (עמ' 24) "אקתלו וד'כחו ושו אללי יציר יציר, שמשמעו אינה רחוקה מהתמצות של מר כ"ץ כאשר הגדיר את ההרג כגדול.

-6

בעקבות ניתוח הראיון עם אלחנן ענני, כפי שהוא מובא בתיזה, מבקר הבודק בצדק את "הסגנון החופשי" אך לא ניתן להסיק מכך כי היו למר כ"ץ כוונות זדוניות כלשהן. במיוחד אם בודקים את המכלול כולו

ומביאים בחשבון את העובדה שעדויות כמו זו של הניו ו/או של אבו-משאייח' לא נכללו בתיזה על אף שהן מדברות על הרג לאחר כניעה. מדוע הוועדה קבעה על סמך מספר קטן של עדויות בלבד שלמר כ"ץ הייתה "ארגומנטציה מובילה"? הבודק, שמסכם את העדות של ענני, משמיט חלקים רבים ממכלול הראיון, שאני רואה אותם חשובים וראויים לציון. חלקים אלה הוגדרו על ידי הבודק כרמיזות על הרג אחרי הכניעה, כדבריו: "אף שנרמז על הריגות שלא במסגרת הקרב" (דו"ח הוועדה, עמ' 26).
אך בקלטת אומר ענני:

"תראה, זה סיפור שאני ניסיתי לארגן לי אותו במחשבה אחרת. היו כמה מקרים כאלה באלכסנדרוני...
"תראה זה אני שאלתי את עצמי כשגמרתי את המלחמה איך אתה תצא אחרי זה בן-אדם נורמלי, הרגת ורצחת בלי משפט, לא היה בית משפט אז. אם היה נהרג לך חבר או שני חברים ואתה היית יוצא מכלל שליטה, אחרי כפר סבא הערבית 13-14 הרוגים, לכל אחד יש משקע קצת." לאחר מכן בא גם הסברו המפורט של ענני על קורס המ"כים שלו, בו הסביר יהודה הררי "אתם באתם לכאן ללמוד להיות רוצחים", אמירה עליה הוא חוזר פעמיים באותו קטע.
יתכן שהסגנון של מר כ"ץ "מעורפל", כפי שקובע הבודק, ויתכן גם שהציטוט מההקלטה לוקה ב"סגנון חפשי", אך הדברים באים לידי ביטוי באופן בלתי משתמע לשתי פנים, גם אם לא בציטוטים מדויקים אחד לאחד.

-7

בניתוח העדות של יוסף גרף (דו"ח הוועדה, עמ' 27), מבחין הבודק שהציטטה שבתזזה (עמ' 130) מורכבת מחלקים נפרדים הפזורים בתוך העדות האורלית. הבודק סבור שמר כ"ץ היה חייב לציין כי זוהי עריכת העדות. אך האם היסטוריון שבא להעלות את עדות העד יכול להביא את הדיאלוג כלשונו?
לדעתי הוא חייב לסכם את העדות (ראה דוגמה של אלן).

השאלה האם התמצות שומר על רוח הדברים עולה בצדק. שאלה נוספת שעולה היא האם כתב העבודה יכול לתת דין וחשבון על כל "עריכת עדות" שתמצת כאשר מדובר במאות ציטטות? האם אין היסטוריון המתבסס על חומר רשאי לחבר בין קטעי עדות כדי להקל על הקורא בתנאי שישמור על דיוק האמירות שבעדות? (ראה דוגמה של אלן).

כיוון שהציטטה נבדקה לפי שיטתם של משפטנים לא מצא הבודק לא בקלטות ולא ברשומות את הבסיס לאמירה... והרגו את כל מי שהיה בדרכם ובכך הם עשו לאחר מכן בתוך הכפר כמעט ללא כל הבחנה" (ההדגשות שלי) (דו"ח הוועדה עמ' 27). מכאן קביעתו של הבודק "אין זה ברור מדוע מצא תדי [כ"ץ] לנכון לציינה" (שם) אני מפנה את הבודק להקלטה שבה אומר גרף:

"ירו באנשים, ראו בן אדם לא ניסו לבדוק אותו וירו בו ישר" (ההדגשה שלי). האם אין הכוונה כאן שירו "ללא הבחנה"? באותה רוח הוסיף מר כ"ץ למשפט האחרון בציטטה שמתחיל "לא פחות מ-140 או 150 נהרגו שם באותו יום" את החלק "ואולי גם יותר" (דו"ח הוועדה, ע' 27). האם הבודק שמע את

ההקלטה? מר כ"ץ הוסיף "ואולי גם יותר" על סמך אמירתו של גרף בקלטת, בתשובה לשאלתו של מר כ"ץ בכמה הוא מעריך את מספר ההרוגים:

"אתה זוכר מספר? עשרים או חמישים?"

גרף עונה: "לא אני חושב שבסוף ספרו מספר 140 או 150 וכל הצעירים". אני מניח שמר כ"ץ ראה באמירה "כל הצעירים" דרגה שלישית של ההערכה המספרית ועל-כן הוסיף את "ואולי גם יותר".

הבודק כותב: "את האמירה המתייחסת לשוד וביזה בכפר, המופיעה ברשומות ובתיזה, לא איתרנו בהקלטת הראיון" (שם) (ההדגשה שלי). שוב אני שואל: האם הבודק שמע את ההקלטה? לטענתי דברים אלה מעוגנים בקלטת הראיון וכנראה מר כ"ץ תמצת אותה במלותיו בזמן הראיון. כך היא מופיעה בקלטת:

"החברה כל אחד נכנס לבתים...כל אחד קצת שלל" (ההדגשה שלי). ויותר מאוחר בקלטת אומר גרף: "היו כאלה שלא רצו ללכת. היו בפרדיס הרבה מטנטורה, אלה שהביאו [אותם] לפרדיס היו בעיקר אנשים שהיה להם זהב בחצרות, כסף וזהב". שוב אני מפנה את הבודק לספרות המחקר על ההיסטוריה האורלית על מנת להעריך מחדש האם המשפטים שהודגשו הובאו לפי הכללים או לא.

לבסוף הבודק מעלה שאלה של "העלמת נתונים המופיעים בקלטת" (דו"ח הוועדה, עמ' 28) בדבר הכחשות גרף על הרג מאורגן ועל סיפור הצלת חופרי הקברים על ידי יעקב מזיכרון. כפי שמר כ"ץ שקל לא להכניס את עדות אבו משאיח' והניו המדברים על הרג לאחר הקרב (ראה עדויותיהם ב"אחרית דבר") כך בחר להתעלם מהנתונים עליהם מדבר הבודק. אני טוען שמגמת הבודק כאן להעמיד ארגומנטציה נגדית למה שהוגדר בדו"ח "הארגומנטציה המובילה" של מר כ"ץ. האם הבודק משתמש בכל דוקומנט או משפט שהוא שומע אודות אירוע? לביקורת מעין זו אין סוף. האם מר כ"ץ היה צריך להכניס את כל ההכחשות על "הרג"? אם היה עושה זאת היה, לפי דעתי, חייב להסתפק במה שכתוב בספרים על כיבוש הכפר ולסיים את עבודתו, ללא שימוש כלל בחומר העשיר של העדויות שאסף.

האם זה מה שהגדירה הוועדה "טיפוסי הביקורת המציגים פערים בדרגת חומרה גבוהה"? אם כן, רוב העבודות ההיסטוריות מלאות באותה דרגת חומרה גבוהה.

-8-

עדות סוקלור היא מודל מצוין למה שחוקרי ההיסטוריה האורלית קוראים תהליך ההזכרות בזמן העדות. אין ספק שהבודק עשה את עבודתו נאמנה כאשר נצמד להשוואות בין הטכסט בעבודה לבין החומר האוראלי, אך הוא מטפל בעדות כפי שעושה עורך דין ואינו עומד על החשיבות הרבה של עדות העד בעיני מחבר התיזה. האינפורמציה שנותן העד על הכפר ועל הכפרים האחרים, על אנשים, על משפחות, על המצב החברתי בכפרים ועל נושאים רבים אחרים הם מקור חשוב ביותר לכל מי שעוסק בתקופה.

הבודק משווה ציטטות בתיזה מעמודים 89, 102, 128, 135-136, 147-149 ומצליח לזהות את האמור בעמודים 89, 128, 147, 149 בקלטות. את דברי העד בעמודים 134, 148 מצא הבודק ברשומות ולא בקלטות.

תחת הכותרת "אי דיוק בהבאת נתונים/ציטוטים שמקורם לא זוהה" (דו"ח הוועדה, עמ' 29), הבודק מביא ציטטה מעמודים 135-136 בתיזה המורכבת מעשר שורות: "הקבוצה שלי הגיעה ראשונה לטנטורה והתחילו לצעוק לתושבים למסור את הנשק. הם יצאו עם דגלים לבנים ונכנעו מיד. חוץ מכמה יריות בודדות- לא היה קרב. אספו מהם את הנשק, העמידו אותם עם הידיים למעלה והלכו לבדוק בבתים. פתאום צלף ירה מאחד הבתים בבחור שלנו ופגע בו ברגל ובו ברגע הגיבו חיילינו אש תופת ופרצה במקום מהומת אלוהים. כשהכל נגמר – כל המקומיים שנכנעו קודם לכן ומסרו את נשקם כמובן, היו מתים. מספר גדול מאד של אנשים. לא פחות מ-200 ואולי גם 210 או 220 איש. אלו היו הרוב המוחלט של הרוגי טנטורה, כי במהלך חילופי הירי והקרב על הכפר נהרגו בודדים בלבד, בניהם גם בדיע, בנו של המח'תאר, שהיה בין השומרים של הכפר.

אני בעצמי הייתי למחרת בקבורה שלהם. הבאתי כמה ערבים מפרדיס שיעסקו בקבורה של החללים וזה לקח כמה ימים" (התיזה, עמודים 135-136) (ההדגשות שלי)

כדי להוכיח שהציטוט בתיזה מבוסס על חומר הגלם אני מביא תמלילים מדויקים משני הראיונות. הנה הקטעים הרלוונטים **מההקלטה הראשונה (16-3-1997):**

סוקולר: הקבוצה שלי היו הראשונים בטנטורה.

תדי: הגיעה ראשונה.

סוקולר: ראשונה. ואז התחילו לצעוק, תמסרו את עצמכם.

תדי: החבר'ה שלכם.

סוקולר: כן.

תדי: כן [מן הצליל של ה"כן" נראה שתדי רשם תוך כדי ההקלטה].

סוקולר: הם יצאו עם דגלים לבנים.

תדי: ישר [תדי גם רושם].

סוקולר: ישר, כן.

תדי: זאת אומרת בעצם, מהרגע שהגעתם לתוך הכפר קרב לא היה.

סוקולר: לא היה קרב. יריות בודדות.

תדי: כן [תדי גם רושם].

סוקולר: והעמידו אותם מי שיצא העמיד אותם... היה סיבוב ככה, כולם למעלה עם הידיים למעלה.

תדי: כן [תדי גם רושם].

סוקולר: ואנחנו הלכנו לבדוק.

תדי: לבדוק איפה?

סוקולר: בבתיים עם מי ש...

תדי: בבתיים.

סוקולר: כן.

תדי: כן [תדי גם רושם].

סוקולר: פתאום צלף ירה בבחור שלנו.

תדי: מתוך הבתיים?

סוקולר: כן.

תדי: כן [תדי גם רושם].

סוקולר: אז כבר היו יריות בינינו גם אלה שמסרו את עצמם נהרגו היה איזה 230 הרוגים.

תדי: רגע, אתה מתכוון הייתה ירייה של צלף?

סוקולר: ירה בבחור שלנו [כנראה הראה על רגלו].

תדי: ונפצע בן אדם ברגל.

סוקולר: ברגל, אז אנחנו כבר לא האמנו להם, התחיל מהומה כבר, התחילו לירות אחד בשני עוד היו

הרבה בבתיים.

תדי: ואז אלה שכבר נכנעו?

סוקולר: מיריות נהרגו.

תדי: כבר היו בלי נשק.

סוקולר: לא יודע, בלי נשק, עם נשק, נהרגו. ירו בכל ה... [מילה לא ברורה]

תדי: כמה אנשים יצאו שמה כבר ונכנעו בינתיים?

סוקולר: איזה מאתיים. אני קברתי אותם.

תדי: פלוס בתוך הבתיים גם?

סוקולר: לא, בתוך הבתיים לא היו כבר יריות [שתי המלים האחרונות לא לגמרי ברורות].

תדי: זאת אומרת בעצם מהרגע שהתחילה המהומה הזאת קודם כל כיוונו את הנשק על אלה פחות או

יותר.

סוקולר: בכל מקום כיוונו את הנשק. לא היינו בטוחים איפה שהם.

תדי: אני מבין שזה היה משהו כמו באחד האזורים של הכפר שפשוט איך שאתם הגעתם וצעקתם להם

להיכנע הם פחות או יותר יצאו והתרכזו באיזושהי נקודה.

סוקולר: אנחנו... [מילה לא ברורה]

תדי: אספתם אותם.

סוקולר: כן, אספנו אותם כל אחד ש...מקום אחד.

תדי: זאת אומרת, בעצם, הם היו מרוכזים ואז הם חטפו בטח יותר בגלל שהם היו ביחד.

סוקולר: כן אנחנו לא רצינו אותם.

תדי: את הנשק שלהם, אני מבין, הם מסרו לכם קודם.

סוקולר: הנשק מסרו על המקום.

תדי: זאת אומרת, באותו רגע שפרצה המהומה הזאת הם בעצם היו כבר בלי נשק.

סוקולר: בלי נשק. איזה ש... אז... במקום איפה שהם היו הם מסרו את עצמם אז הנשק כבר לא היה להם בידים.

תדי: כן, ואז מה... איך זה המשיך?

סוקולר: המשיך עד שכבר אור היום כולנו היינו ביחד כבר הגיעו מזיכרון, ממעין צבי, מתנדבים.

תדי: כן [תדי גם רושם].

סוקולר: ויום יומיים היינו עוד שמה.

תדי: כן [תדי גם רושם].

סוקולר: לא היה... אלה..

תדי: אני מבין שרק לקבור את ההרוגים האלה זה לקח יום-יומיים.

סוקולר: כן.

[חילופי דברים: מדברים לאן העבירו את השבויים ואיך ברחו אנשי טנטורה]

סוקולר: ואחרי זה אני נסעתי לפורזיס, הבאתי ערבים.

תדי: מה זה אחרי זה אחרי?

סוקולר: אחרי יום-יומיים... [מילה לא ברורה].

תדי: כן [כנראה תדי רושם].

סוקולר: וקברנו את ההרוגים.

תדי: אותם ה- 200 בערך שאתה אומר? כן [כנראה תדי רושם].

סוקולר: כשגמרנו עם זה באו מעין צבי והתיישבו במקום ואנחנו המשכנו הלאה.

אני מביא עתה קטעים מההקלטה השניה (2-9-1997):

תדי: עכשיו אני רוצה לחזור רגע לסיפור שאחרי שהם הרימו דגלים לבנים.

סוקולר: כשהם הרימו דגלים לבנים הם עמדו בסיבוב כזה אולי 200 עד 230 איש, ואנחנו היינו הראשונים בכפר נכנסו.

תדי: זה היה קרוב לבית החרושת לזכוכית?

סוקולר: לא, קרוב לצד הים.

[מבררים ביניהם היכן המקום]

סוקולר: ליד הבתים. הבתים היו עד הים. הבתים שלהם..

תדי: אתה אומר 230 איש?

סוקולר: 230 איש עם הידיים למעלה.

תדי: 230 איש זה מספר די ספור כזה, אתה...

סוקולר: כן.

תדי: אתם ספרתם אותם?

סוקולר: לא, לא ספרנו אותם, בערך. אחרי זה שהם נהרגו אז ספרו אותם.

תדי: אחה ולאיזה מספר הגיעו?

סוקולר: אותו הדבר.

תדי: 230 ?

סוקולר: כן.

תדי: מזה, מזה כמה אתה חושב נהרגו בקרב?

סוקולר: כל אלה לא נהרגו בקרב. הצלף דפק לבחור שלנו ברגל, יריות, אז התחילו יריות, אז כבר התחילו להרביץ אחד לשני, אז הם נהרגו. אז כבר היה תוהו ובוהו, לא ידעו מאיפה יורים.

תדי: כן אבל בשביל, בשביל להרוג 230 איש זה צריך לקחת כמה זמן.

סוקולר: מה כמה זמן מה [צחוק...דבור לא ברור] הם היו במקום אחד.

תדי: באיזה שעה בערך זה קרה?

סוקולר: זה קרה בבוקר, חמש שש.

תדי: עוד לא היה כבר אור?

סוקולר: כבר התחיל להיות אור

[שיחה בנושאים שונים: פיתות, אחמד אל-חאג', טחנת קמח ועוד]

תדי: כשאתה אומר אתם, אתם הלכתם ל...כאילו לבתים או משהו לחיפוש כשהתחיל הירי.

סוקולר: כן.

תדי: כמה חיילים בערך היו נוכחים שם במקום?

סוקולר: כל קבוצה הייתה 100 איש.

תדי: זאת אומרת אתה מדבר על 100 איש שהיו שם באותו מקום.

סוקולר: אותו מקום, כן.

תדי: טוב, אם 100 חיילים יורים אז אפשר להרוג 200 איש. זאת אומרת אני מבין ממך דבר כזה בעצם

בקרב עצמו ביריות שהיו בשביל לכבוש את ה... לפני שהם הרימו ידיים.

סוקולר: יחידים, יחידים נהרגו.

תדי: בודדים?

סוקולר: בודדים. אני כבר לא יודע כמה ואת מי שהרגו בקרב.

תדי: אחה אתה כן יודע את מי.

סוקולר: כן.

תדי: אתה זוכר שמות?

סוקולר: כן, הבן הבן של המוח'תאר, בדיע, הרגו אותו.

תדי: הוא היה בין השומרים?

סוקולר: בין השומרים בדפלה.

ברצוני להעיר כאן שתמלול הקטעים מההקלטה הראשונה בלבד של עדות סוקולר ארך לי למעלה משעתיים. חברי הוועדה יסכימו אתי שהמעמסה המוטלת על כל היסטוריון המעביר חומר מהקלטה, לתמליל ולציטוט היא כשלעצמה כבדה מאד וכרוכה במאמץ עצום.

הקורא שם לב, בודאי, שמדובר כאן באירוע אחד שהעד מתאר ובשני ראיונות נפרדים ומוקלטים על שתי קלטות. מר כ"ץ, שאינו אמור להביא את הדברים מילולית כפי שהופיעו בקלטות, היה חייב ליצור מהם עדות אחת, להכניס סדר בפרטים המתוארים ע"י העד על השתלשלות האירועים הן בזמן והן במקום ולהפוך את העדות לטכסט קריא. האם הבודק היה מצפה לציטוט הקלטות בצורה ישירה, כפי שהצגנו לעיל? (אגב העדות של סוקולר בשתי הקלטות יכולה להיות בסיס ללימוד שאלות רבות הקשורות בהיסטוריה אורלית, כגון זיכרון, תימלול, עריכה והעלאת העדות בכתב במוצר ההיסטורי).

נחזור לציטטה, שחלקים ממנה לא מצא הבודק בחומר המוקלט, ונשאל: מה בציטטה אינו מבוסס על ההקלטות ועל הרשומות שמר כ"ץ ערך באותו זמן?

לדעת הבודק, מקורם של המשפטים המודגשים שהראשון שבהם הוא "אספו מהם את הנשק" לא זוהה למרות זאת מזהה הבודק ברשומות את שני המשפטים הבאים: "אספו אותם קודם לכן. נשק כבר לא היה להם". האם הבודק שמע את ההקלטות בשלמותן? שמא רק נשען על התמליל של עו"ד ארדינסט? כך הדברים נשמעים בקלטת השניה:

תדי: את הנשק שלהם, אני מבין, הם מסרו לכם קודם.

סוקולר: הנשק מסרו על המקום.

תדי: זאת אומרת, באותו רגע שפרצה המהומה הזאת הם בעצם היו כבר בלי נשק.

סוקולר: בלי נשק. איזה ש... אז... במקום איפה שהם היו הם מסרו את עצמם אז הנשק כבר לא היה להם בידיים (ההדגשות שלי).

לאחר שמר כ"ץ הבין בדיוק משתי ההקלטות ועל בסיס ראיונות עם עדים אחרים את תהליך האיסוף של הנשק הופיע המשפט: "הנשק מסרו על המקום" בתור "אספו מהם את הנשק". המשפטים "אספו אותם קודם לכן. נשק כבר לא היה להם" בנויים על שאלתו של מר כ"ץ: זאת אומרת, באותו רגע שפרצה המהומה הזאת הם בעצם היו כבר בלי נשק ועל התשובה של סוקולר: בלי נשק. איזה ש... אז... במקום איפה שהם היו הם מסרו את עצמם אז הנשק כבר לא היה להם בידיים (ההדגשות שלי).

והדברים ברורים. הלא לא יתכן שאספו את בני טנטורה על נשקם. מדובר, אם-כן, בתמצות המבוסס בהחלט על דברי העד.

דוגמה נוספת הוא המשפט השני בציטטה שמתחיל ב"כשהכל נגמר- כל המקומיים שנכנעו..... היו מתים", שגם הוא תמצות המבוסס בנאמנות על הקלטת:

תדי: ואז אלה שכבר נכנעו?

סוקולר: מיריות נהרגו.

הקורא בתיזה יכול להבחין בבירור שהעדות של סוקולר בראיון אינה נאמנה לסדר ההתרחשויות באירוע המתואר אלא כרוכה בתהליך היזכרות שהבודק לא טרח להבינו משום שהופקד לחפש אמירות בלבד ולערוך השוואות. מר כ"ץ היה צריך לתמצת במקשה אחת חלקים מהעדות הארוכה ולשחזר את האירוע שמתאר סוקולר מבחינת סדר הזמנים. יש לזכור שהעדות של סוקולר הפרושה, כאמור, על שתי קלטות כוללת חזרות למשל: עניין הכניעה, הקבורה וההר שנוצר מהתנפחות הגופות. אין זהות מוחלטת בפרטי הפרטים המתוארים על ידי סוקולר בשתי הפגישות הנפרדות, כפי שקרה גם בשתי פגישות שונות אחרות עם בנץ פרידן, המג"ד. אני שואל האם הבודק שמע את שתי הקלטות או הסתפק בתמליל כשהוא סומך עליו ללא ערעור? אורך שתי ההקלטות הוא כשעתיים וחצי, ועל מר כ"ץ היה לשחזר בקצרה את סיפור הקרב, ההתרחשויות מסביב לו והקבורה לפי סדר התרחשות הדברים, לאו דווקא על פי סדר אמירת הדברים בראיון המוקלט. האם הבודק סבור שיש מקום להביא את העדות כפי שהיא ללא סיכום ועריכה? אם כן, זו אי הבנה מוחלטת של ההבדל בין עדות אורלית ובין דוקומנט.

על פי השקפתי נכון היה לנסח את המשפט: "כשהכל נגמר-כל המקומיים שנכנעו קודם לכן ומסרו את נשקם כמובן, היו מתים" על סמך העדות בקלטת השניה:

סוקולר: 230 איש עם הידיים למעלה.

תדי: 230 איש זה מספר די ספור כזה, אתה...

סוקולר: כן.

תדי: אתם ספרתם אותם?

סוקולר: לא, לא ספרנו אותם, בערך. אחרי זה שהם נהרגו אז ספרו אותם.

תדי: אהה וליאזה מספר הגיעו?

סוקולר: אותו הדבר.

תדי: 230 ?

סוקולר: כן.

תדי: מזה, מזה כמה אתה חושב נהרגו בקרב?

סוקולר: כל אלה לא נהרגו בקרב. הצלף דפק לבחור שלנו ברגל, יריות, אז התחילו יריות, אז כבר התחילו להרביץ אחד לשני, אז הם נהרגו. אז כבר היה תוהו ובוהו, לא ידעו מאיפה יורים (ההדגשות שלי).

כשאומר מר כ"ץ "כל המקומיים שנכנעו קודם לכן" הוא מתבסס על העדות המוקלטת. שימו לב שוב למה שנאמר בקלטת השנייה: "שהם הרימו דגלים לבנים הם עמדו בסיבוב כזה אולי 200 עד 230" ויותר מאוחר מוסיף "230 איש ידיים למעלה..." (כשמר כ"ץ שואל: האם ספרתם אותם?) התשובה של סוקולר: "לא, לא ספרנו אותם, בערך. אחרי זה שהם נהרגו ספרו אותם" ואז שואל מר כ"ץ: "ולאיזה

מספר הגיעו? ענה סוקולר: **"אותו דבר"**. כלומר, אותם 230 בני טנטורה **"היו מתימ"**. המשפט "כשהכל נגמר" המצוטט בתיזה מבוסס על דברי סוקולר בראיון **"ואז הם נהרגו"**. המלה **"אז"** בעדות מציינת את השלב שלאחריו נספרו המתים (230). מר כ"ץ לא נשען רק על הקלטת השניה, כפי שסבור הבודק, אלא גם על הקלטת הראשונה: ובכן, המשפט שאותו הגדיר הבודק **"בלתי מזוהה"** קיים באופן ברור ומלא בקלטות אם גם מופיע בתיזה בתמצות הדרוש בכל עבודה המבוססת על עדות אורלית.

כשם שמר כ"ץ הצליח לעמוד על סדר הזמנים של האירוע המתואר על ידי העד, כך גם הבין את סדר התרחשות הדברים במקום, את מיקומם של החיילים ושל אנשי טנטורה המתוארים בקלטת הראשונה: **סוקולר: והעמידו אותם מי שיצא העמיד אותם... היה סיבוב ככה, כולם למעלה עם הידיים למעלה.**

תדי: כן.

סוקולר: ואנחנו הלכנו לבדוק.

תדי: לבדוק איפה?

סוקולר: בבתים עם מי ש...

תדי: בבתים.

סוקולר: כן.

תדי: כן.

סוקולר: פתאום צלף ירה בבחור שלנו.

תדי: מתוך הבתים?

סוקולר: כן (ההדגשות שלי).

בראיון השני סוקולר מדבר על הנכנעים **"שהרימו דגלים לבנים"** **"עם הידיים למעלה"** ותקרית **"הצלף"** שירה מתוך הבתים, כלומר, לא מאותו מקום שבו עמדו הנכנעים. הירי הכללי, המוגדר **"תנהו ובהו"**, אינו אלא ביטוי ליריות החיילים לכוון הנכנעים. כל זה מבטל את הרלוונטיות של טענת עו"ד ארדינסט המובאת על ידי הבודק: **"לא יודע, בלי נשק, עם נשק, נהרגו, ירו בכל"** כדי להצביע על אפשרות של הימצאות נשק בקרב הנכנעים שעמדו וידיהם למעלה. הבנת האירוע בכללותו על סדר הזמנים שלו מסייעת להבנת ההתרחשויות במקום הספציפי בו רוכזו הנכנעים ולהפך. כך אמנם עשה מר כ"ץ בלי להיתפס לאמירות בודדות התלושות מקונטקסט הזמן והמקום: הצלף היה מרוחק ממקום הריכוז. בעת הירי שהתחיל לאחר הירייה שלו, היו יותר מ-200 איש מרוכזים כשידיהם למעלה וללא נשק כלל בצד אחד, בעוד שבצד האחר, בין בתי הכפר, היו אל-נכון גבר או גברים חמושים עדיין. אך צריך לחזור ולהדגיש כי הגברים נטולי הנשק והגברים אוחזי הנשק בין הבתים, נמצאו בצדדים שונים ומנוגדים של הכפר כאשר החיילים נמצאים בניהם על פי עדותו של סוקולר.

הבודק לא שם לב לדמיון בין המתואר בתיזה על סמך עדות סוקולר ובין מה שמתאר חיים ירדני (ראה: תיזה, עמ' 135). על סמך הקלטות של שני הראיונות והשוואתם לתיזה ראוי לדעת לקבוע כי אין כל

טעם או הגיון בטיעונו של עו"ד ארדינסט בעניין זה ולוותר על סעיף זה בדו"ח.

בפרק ב', סעיף 4, בדו"ח העוסק ב"נתוני מפתח המאותרים במקורות המחקר ולא מצאו את ביטויים בעבודת התיזה" כ"טיפוסי בקורת המציגים פערים המוגדרים כבעלי דרגת חומרה גבוהה", נזכר ש"עדותו של מרדכי סוקולר, שלפיה השתתף במשלחת שהציעה לתושבי טנטורה להיכנע בשלב שקדם לכבוש כפרם לא הובאה בעבודה" (דו"ח הוועדה, עמ' 13). הדו"ח קובע כי "אי אזכור המשלחת הוא מעשה העלמה מצד תדי [כ"ץ] מטעמים שלפיהם אזכור קטע עדות זה בתיזה ושלילת אמינותו היו פוגעים באמינות העד וזאת בניגוד לאינטרס של תדי כ"ץ, שראה בעדות סוקולר על חלקו בקבורת 230 גופות טנטוראים עדות מפתח בנושא מרכזי של פרק ד".

סעיף זה בדו"ח מציין עוד כי "בעמוד 148 של העבודה מזכיר תדי [כ"ץ] רק את הערכתו של סוקולר כי כניעת תושבי טנטורה הייתה מותרת אותם על אדמותיהם, כשכניהם בפרדיס ובג'סר אל-זרקא וחולק על אמינותה".

על סעיף זה הערותי הבאות:

א: הבאת אמירתו של טוביה לישנסקי שאת טנטורה התכוונו בכל מקרה להוריד (התיזה, עמ' 14) לאחר דברי סוקולר, היא הרחבת הדיון על אותה שאלה, חשובה כשלעצמה, גם לגבי טנטורה וגם לגבי כפרים אחרים: האם כניעתו של הכפר יכולה הייתה לגרום להשארתו במקומו על תושביו ללא פגע? ולכן שאלת אמינותו או אי אמינותו של העד אינה עומדת על הפרק כלל בנושא הזה. הערכתו של מר כ"ץ בעניין זה מבוססת על אינטרפרטציה הבנויה על מכלול המידע הפזור בתיזה בהקשרים רבים. בעניין הכלל ארצי (התיזה, עמודים 33–38) ובמיוחד בעניין טנטורה מר כ"ץ מביא ציטטה מתוך דו"ח צה"לי (עפ"י ריבלין, התיזה, עמ' 101) מתאריך 10-5-1948, כלומר 13 ימים לפני כיבוש הכפר: "דעתו של מודיע רציני היא כי במקרה ויוקף הכפר.....וינתן אולטימטום עם הבטחה של יחס הוגן כלפי התושבים ודרישה למסירת הנשק- יכנעו רוב תושבי הכפר (מן הראוי לשקול את מידת האינטרס שלנו בהשארת התושבים במקום) (התיזה, עמ' 101).

ב: לגבי סוקולר ערך מר כ"ץ "בדיקה אישית מיוחדת בדבר מידת אמינותו של סוקולר ונמצא כי האיש מוכר בדרך כלל, בסביבתו הקרובה, כמי שאינו שקרן ואף אינו בלופר". זו הערכה לגיטימית בעיני המבוססת גם על ההתרשמות של כ"ץ שסוקולר מדבר מתוך תחושה ואמונה פנימית.

ג: אם מר כ"ץ היה מעוניין להעלים את המידע אודות המשלחת שנפגשה עם אנשי טנטורה, כפי שמוצג בדו"ח, מדוע התייחס אליו בהקשר לעדותו של יוסף גרף?: "אנחנו, אנשי האצ"ל, בונשטיין ואני, נכנסנו לטנטורה כ-10 ימים או שבועיים קודם הכבוש..... הגענו אל המח'תאר, אחמד אל-האג', לביתו, במטרה להציע הסדר כניעה עם הכפר..." (התיזה, עמודים 127-128).

ד: גם בציטוט של מר כ"ץ המתייחס לזיכרונות של יעקב אפשטיין (התיזה, עמ' 103) ובעדות בנו (התיזה, עמ' 126) מביא מר כ"ץ מידע בעניין המשלחת.

ה: נושא זה עולה גם בעדותו של עיסא אל-בשיטי (התיזה, עמ' 94).

דוגמה זו ממחישה פגם בסיסי בעבודת הוועדה: כל אחד מחבריה בדק מספר עדים והשווה בין עדותיהם ובין התיזה בלי להתייחס לתיזה כמכלול. בכך נקטה הוועדה שיטה דומה לשיטת עו"ד ארדינסט שהתעלם מתהליך יצירת המוצר ההיסטוריוגרפי בשלמותו, והתמקד באמירות מבודדות. בקשר לנתונים שזוהו ברשימות (אך לא בקלטת) על "ביזת הכפר ועושרו" (דו"ח הוועדה, עמ' 29): בבדיקה חוזרת יכולתי להבחין בהתייחסותו של סוקולר לנושא בדבריו על אפשרות ההתנהגות בעניין "השלל" ובמיוחד בדברי סוקולר על משפחת דסוקי העשירה, על העדרים ועל הכסף והזהב שהוחבאו על ידי אנשי טנטורה לפני כיבוש הכפר. כאן הייתי מציע לבדוק להאזין שוב לקלטות הראיון עם סוקולר. באשר להערה האחרונה: אינני סבור שלמר כ"ץ יש בעיה עם מהימנות העדות של סוקולר. מכל מקום זו שאלה של אינטרפרטציה ולמר כ"ץ יש מספיק ארגומנטים המחזקים אותה. לפי דעתי הבודק תוקף את אמינותו של סוקולר מכיוון שונה לחלוטין מזה שמציע מר כ"ץ, לאחר שבצע במקרה זה בדיקת אמינות מיוחדת בגין אותם חלקים חשובים בעדות סוקולר כמו הפרטים לגבי שמשון משבץ ולגבי מספר גופות ההרוגים שנקברו בטנטורה.

אמירת הבודק: "תדי [כ"ץ] קובע כי האיש ידוע כישר ולא הוזה ומנסה להסביר את הסתירות בין עדותו לעדויות אחרות (למשל, התיזה, עמ' 148) בכך לא היה לו מספיק מידע וכו'" אינה מן העניינים שהוועדה התבקשה לבדוק. האם מר כ"ץ השתמש כלל במילים "לא הוזה"??? האם עד שמוסר מידע מקיף על מאורעות, אנשים ערבים ויהודים כאחד יותר מכל מרואיין אחר יכול להיחשב כהוזה? האם המונח הוזה לא מזכיר את המונח סנילי בו השתמש עו"ד ארדינסט?

-9

בניתוח של עדות נג'יה חסן איוב (דו"ח הוועדה, עמ' 31-32), נראה שוב שהבודק לא שם לב לחשיבות העדות כמכלול. כל ניסיון לתלוש מתוכה משפט בודד כאן ומשפט בודד שם הורס את העדות כולה. הייתי מבקש מהבודק לתת דעתו על השאלה: האם ניתן לכלול בתמליל העדות את נימת הדבור של נג'יה חסן שהיא בראיון זה חשובה במיוחד? התימלול "הסטירילי", שהוא כשלעצמו קשה מאד, אינו יכול לשקף את המשמעות המלאה של הראיון על האווירה שבה התנהל, על הפחד, האימה והסיוטים הממלאים עדיין את ראשה של אישה זו ארבעים ותשע שנה לאחר אסון שהרס את חייה ואת כפר מולדתה לעיניה. עדות זו מדברת באופן בלתי ניתן לערעור על הרג המוני חסר הצדקה והסבר מנקודת ראותה של המרואיינת. לדעתי, תמצות הראיון כפי שנעשה ע"י מר כ"ץ משקף נאמנה את מצב רוחה ואת כעסה הקשה על "היהודים". אפילו במונח היא מתקשה להשתמש במהלך הראיון ומעדיפה על פניו מונחים אחרים כמו "הממשלה". היא מרבה להתמרמר על היחס לתושבי הכפר בזמן הכיבוש ועל הסבל שעבר עליהם לאחר שננטש.

צודק הבודק בהחלט בקביעתו שמדובר כאן בציטטה שערוכה לפי הארגומנטציה של המרואיינת ואינה בנויה על כל מילה ומילה שאמרה. כפי שהסברנו קודם, אין ההיסטוריון האוראלי אמור להביא עדות

שלמה בצורה קצרה בלי לסדר את העדות מחדש ולערוך אותה. זאת בתנאי שרוח הדברים נשארת ללא פגע. יחד עם זאת, אני מסכים שמר כ"ץ הוסיף על העדות בדברו על צייד אנשים לפי רשימות: "וכל מי שהצביעו עליו מיד לקחו אותו וגמרו איתו". אולי מקור הכשל בכך שמר כ"ץ הבין לא רק מעדותה של נג'יה חסן אלא גם מעדויות אחרות, כמו זו של אבו משא'ח, שספר על 85 אנשים שאותרו על פי רשימות שהיו ביד הצבא ואחר כך נהרגו (ראה להלן תמליל מהקלטת אבו משא'ח) וכמו זו של אניס ד'יב עלי ג'רבאן שהעיד על הריגת 27 אנשים על פי סימון מצד רעולי פנים (קלטת הראיון של אניס ד'יב עלי ג'רבאן 1997-3-13). נמר, אחיו של אניס מספר בעדות על הרשימה שעל פיה נבחרו אנשים מתושבי טנטורה להוצאה להורג (קלטת הראיון עם נמר ד'יב עלי ג'רבאן). גם ג'מיל חסן עבד מלכ ח'ליל (אבו ג'אסאר) אומר כי שמשון (משבץ) הוא שפקח על הפעולה וקרא רשימות של אנשים שחיפש (קלטת של עדותו 1997-4-5). יש להניח שמר כ"ץ, ששמע את עדות נג'יה חסן על שני האנשים רעולי הפנים, קשר זאת לעדויות שהוזכרו לעיל, מה גם שנג'יה חסן, שראתה את רעולי הפנים ואת הריגתו של סלים אבו שוקור בשיטה זו, מספרת על הריגת 100 עד 150 איש בטנטורה.

בסעיף 2 אמירות שלא איתרנו בקלטת, בתמליל או ברשימות תדי [כ"ץ], הבודק מונה שלשה משפטים הלקוחים מהפיסקה המסכמת את עדות נג'יה חסן (התיזה, עמ' 141-142). לדעתי, כל שלושת המשפטים אינם אלא תמצות מדויק של דברי נג'יה חסן. המשפט הראשון "עד היום אינני מבינה מה רצו היהודים מטנטורה" הוא סיכום אמירות רבות של נג'יה חסן התמחה על היחס שקבל הכפר טנטורה ביום הכבוש ואחריו למרות שלטענתה שמר על שקט ולא השתתף במעשים עוינים. היא מציינת שתנועת הרכבת עברה בשטח הכפר ללא הפרעה ואנשי טנטורה לא עשו דבר כלשהו כדי להצדיק את כבוש כפרם וחיסולו. בניגוד לכותרת הסעיף ("אמירות שלא איתרנו בקלטת...") מזהה הבודק את הקשר בין דברי מר כ"ץ בתיזה ובין מה שנאמר בקלטת. אחרי האזנה התחזקה דעתי שמר כ"ץ מתמצת בנאמנות את רוח הדברים. המשפט השני: "היהודים רצו שניכנע בפניהם" מבוסס על דברים שנשמעים באופן ברור בקלטת ולא רק ברשימות של מר כ"ץ כפי שסבור הבודק. נג'יה חסן מציינת שם באופן ברור שיהודים מאנשי זיכרון יעקב הגיעו לכפר כדי לשכנע את אנשי טנטורה להיכנע:

"הם כאשר באו...אנשי זיכרון יעקב ... יעני [כדי] היכנעו...אני יודעת את...אני שמעתי אודותיה כלומר אודות הצעת הכניעה".

הבודק מוציא מהקשרו את המשפט השלישי (התיזה, עמ' 141; דו"ח הוועדה, עמ' 31) ומעמיד אותו בנפרד כאילו מדובר רק בחיפוש מדוקדק לשם עצמו ולא לשם שוד וביזה של התכשיטים וחפצי הערך על גופן של הנשים. (מר כ"ץ מודע למנהג הנשים באותה תקופה להחביא את חפצי הערך שלהן-זהב, כסף ועוד- במקומות מוצנעים על גופן, למקומות אלה בדיוק הגיעו המחפשים). רק בהקשר זה אפשר להבין את המשפט השלישי שהבודק משום מה לא מצא לו סימנים בקלטת (כנראה משום שגם במקרה זה לא חפש באופן מדוקדק). קודם כל ברשימות של מר כ"ץ כתוב: "נשאר בכפר כל רכושנו ונשארנו עם

בגדינו לגופנו ותו לא" כלומר כסף זהב תכשיטים שהיה על גופנו נלקח מאתנו בחיפוש מדוקדק. ובקלטת, שמומלץ לבדוק לחזור ולהקשיב לה נאמר:

"הצבא רצה להתחכך בנשים. אבל הנשים היו חזקות ולא נתנו להם. על שפת הים הביאו שתי נשים שחפשו עליהן והפשיטו את הנשים.... על שפת הים הביאו שתיים... מי שיש לה זהב מי שיש לה כסף לקחו אותו.... לקחו זהב אל-דניאל [כל הזהב שבעולם] ימא שו אח'דו [הוי אמא ! כמה שלקחו] (ההדגשות שלי).

האם הבדוק הקשיב לקלטת בתשומת לב ראויה?

בסעיף 3 מציג הבדוק פער בניסוח המשפטים בין הכתוב בתיזה ובין דברי המרואיינת. כיוון שמר כ"ץ לא עוסק בפילולוגיה סעיף זה נראה לי מיותר לחלוטין ואין טעם להעיר עליו (ראה קודם: מתודולוגיה, עמודים. 7-14).

גם המשפט שהוגדר בדו"ח כ"טיפוס המייצג פערים בדרגת חומרה גבוהה (דו"ח הוועדה, עמ' 9) לא נוצר, כפי שהסברנו קודם יש מאין. הייתי מציע לבדוק לשמוע את הקלטת שנית ולשים לב לשאלה של מר כ"ץ ולתשובתה של נג'יה חסן:

"לא הביאו אותם בכדי לזהות אדם אחד?"

נג'יה חסן: "כן. זה מה שראיתי אני אומרת כל מה שראיתי ולא אומרת על אלה שלא ראיתי" בערבית כך הדברים: "אא. האדא אלי-שופתו, בחכי עלא אלי-שופתו בחכיש עלא אלי- משופתוש" (ההדגשות שלי). כלומר היא מאשרת שחיילים לא באו לתפוס איש אחד בלבד, אבל היא מדברת רק על מה שראתה.

-10

כמו במקרים אחרים, גם בעדות נמר עלי ג'רבאן (דו"ח הוועדה, עמ' 33), מטרת הוועדה הייתה לאתר אמירות מבודדות. המשפט ושם ירו בהם הוא תמצות של כל מה שאמר נמר כפי שהרשומות מעידות. התקלה הטכנית, עליה מדבר הבדוק, מתחילה כאשר נמר מספר בעדותו אודות הגעת האנשים לשפת הים ומסתיימת כאשר מוזכר שצמן מבנימינה. מי שבדוק את רשומות מר כ"ץ בכלל מבחין שהן נעשות בזמן ההקלטה לפי מהלכה. במקרה זה מכילות הרשימות את הקטע המשמעותי ביותר בראיון שנשמט בהקלטה. קטע זה אינו בן שניות ספורות. מלבד נקודה זו בעניין זמן התקלה, ניתוח הממצאים של הבדוק מדויק.

-11

גם מניתוח עדותה של רשידה חסן איוב אל-אעמר (דו"ח הוועדה, עמ' 34), ניתן להסיק שהוועדה הייתה צמודה לטענות עו"ד ארדינסט. מר כ"ץ הציג את דברי רשידה חסן מנקודת ראותה שלה. נושא היחס המיוחד שהפגינו שני החיילים התימנים בהשוואה להתנהגותם של היתר בלט באופן ברור בדבריה. היא מספרת על הרג ובכל זאת מדגישה את העובדה ששניים מהחיילים התנהגו כפי שהתנהגו. מה שנאמר בתיזה בהקשר זה אינו אלא אינטרפרטציה של מר כ"ץ המבוססת על תיאורה של רשידה. מכאן שהבדוק

נכנס גם הפעם לנושא שבהגדרה אינו מעניינו. כדי להבין את שיקול דעתו של מר כ"ץ הכותב כי מבחינת העדה "התופעה של חיילים שאינם יורים הייתה מיוחדת באותו יום" יש לעמוד על תהליך ההזכרות ותפקידו בראיון. שני החיילים מופיעים לקראת סוף הראיון ולאחר שהעדה תארה הרג בכפר.

להלן חלק מתיאור ההרג שרשידה חסן ראתה ושמעה עליו ועלה בזיכרונה בזמן הראיון: "אני לא חשבתי שהם יבואו להרוג בנו בגלל שהיינו משפחה אחת" "....אני ראיתי כמה אנשים, חמישה או שישה אנשים שחייל ירה בהם"....על בעלה: "לא ראיתי איך הרגו אותי, אמרו לי שלקחו אותי יחד עם הגברים לחוף הים" על מה שראתה: אני ראיתי בעיני איך הורגים ארבעה או חמישה" ועל השאלה מתי הופיעו אנשי זיכרון: "לא, לא אחרי שנכנעו ואחרי שהרגו בנו" ועל כמה הרגו: המון הרגו אותם ברחובות העמיסו אותם על עגלות והביאו אותם לבית הקברות".... "את הדוד הזקן שלי הרגו" ושוב על בעלה: "...הוא היה עם הקבוצה, הם הרגו הרבה, כאלה שלא נלחמו בכלל": "הרגו את שכנינו, מוצטפא, ח'אלד וח'ליל.....ועוד רבים, אך איך אזכור את שמותיהם לאחר חמישים שנה".....[אנשי זיכרון יעקוב] אמרו בכעס למפקד הגדול....אסור לכם להרוג אותם".... "ראיתי איך לקחו אותם בערמה אחת וקברו אותם בשעה שתיים או ארבע...." "הרגו שם 130 אולי 140 , 160 איך אני אדע, לא ידענו אחד על השני".

תהליך הזכרות זה מביא אותה לדבר על בית הקברות כפי שהיא רואה אותו בזמן הראיון: "עכשיו הקיבוץ הרס את בית הקברות, את הישן ואיפה שיש בו ההרוגים וזרקו את כולם לים". רק אחר כך נזכרים בדבריה שני החיילים.

-12

בניתוח העדות של אמבר (דו"ח הוועדה, עמודים 35-36) יש לקחת בחשבון שתי נקודות מרכזיות הקשורות אחת בשניה:

1- חשיבות העדות האורלית מול המקורות הכתובים. מי ששומע ולא רק קורא את התמלילים יכול לעמוד על הבעייתיות המיוחדת שעמדה בפני מר כ"ץ בבואו לשאוב מידע נוסף למה שנמצא בכתובים. המראיון היה מעוניין להשאיר את האירוע ההיסטורי של כיבוש טנטורה זכור על פי מה שכתוב עליו ואילו המראיון, המודע כבר לפער בין הדיווחים הכתובים על טנטורה לבין דברי מראייניו היה מעוניין לשאוב מידע נוסף. את כללי המשחק הזה הבינו שניהם, המראייין והמראייין וכך התנהל הראיון.

2- המראייין המנסה להשאיר את האירוע ההיסטורי זכור על פי הכתוב בלבד מדבר ברמזים ומנסה לכל אורך הראיון לחמוק מהנושא:

"טנטורה.....אתה יודע מה, אני לא...[הפסקה], אני נתקלתי שם בדברים ש...[הפסקה] בוא נעבור" תדי שואל: למה? ואמבר עונה: פשוט בטנטורה עשו מה שעשו, אתה קראת את הספר" יותר מאוחר בראיון אומר אמבר: "לא היו שם קרבות מי יודע מה וזהו, טנטורה בידנו" ואז תדי מבקש: "בוא תספר

לי בכל זאת מה אתה מנסה לשכוח". אמבר: "שום דבר, אני הפניתי אותך לספר לפני שאתה תבוא אלי, תקרא את הספר" תדי מנסה בכל זאת לשכנע את המרואיין ובלי שום הקדמות, אומר אמבר: "אה, זה אני מקשר, אני הלכתי להלחם בגרמנים היה הצורך הגדול ביותר שקם לנו, אבל כאשר לחמנו, לחמנו בחוקי המלחמה שהחברה העולמית הכתיבה לנו, גם הם לא הרגו שבויים, הם הרגו שבויים סלבים, אבל לא הרגו שבויים אנגלים..." ועוד אמבר מנסה למנוע מהמראיין להקליט קטעים רבים מהראיון ובמקרים אחדים חלות הפסקות בהקלטה כתוצאה מהתערבותו. למשל, באחד השלבים של הראיון אומר אמבר: "הבט ברגע שאני מדבר, זה עובד" [שהכוונה ברורה: הטייפ עובד].

בודק העדות של אמבר מסכים שיש בה רמיזות לקיום הרג המוני: "הוועדה אינה מתעלמת עם זאת, ממכלול הרמיזות שכוללים דברי שלמה אמבר במהלך הראיון ומהן עולה קיום הרג המוני לאחר הכבוש" (דו"ח הוועדה, עמ' 13) (ההדגשה שלי). כאן הבין הבודק שעדות אורלית יש להבין מתוך המכלול ולא דרך חיפוש אמירות מבודדות. חיפוש אמירות כאלה, כפי שהוזכר קודם, מתאים לעבודת עורך דין ולא להיסטוריון. אך הבודק שרואה ברמיזות אמבר עדות ל"קיום הרג המוני" מציע: "חשוב היה להביא את כלל האמירות בלוי הסבר תדי [כ"ץ], לשיפוטו של הקורא" (דו"ח הוועדה, עמ' 13). על בסיס זה קבעה הוועדה שמדובר בסוג של "טיפוסי הביקורת המציגים פערים בדרגת חומרה גבוהה" (דו"ח הוועדה, עמ' 9) שכן האמירות האלה הן בגדר "נתוני מפתח המאותרים במקורות... ולא מצאו את ביטויים בעבודת התיזה" (ראה: דו"ח הוועדה, סעיף ב' עמ' 10).

אני תוהה ושואל האם ההיסטוריונים, גם אלה הנסמכים על דוקומנטים כתובים חייבים להביא את הטכסטים בשלמותם? הלוא אין לזה סוף. כדי לספק את רצונה של הוועדה צריך היה מר כ"ץ להביא שלש שעות של ראיון שתמלילו מגיע ליותר משבעים עמודים. לדעתי, כל מה שנכלל בסעיף על נתוני "מפתח המאותרים... ולא מצאו את ביטויים בעבודת התיזה" (דו"ח הוועדה, עמודים 10-14) אינו אלא ניסיון להציג ארגומנטציה נגדית לזו של מר כ"ץ באמצעות אמירות מבודדות.

כאמור, הראיון עם אמבר מלא התחמקויות ואמירות עטופות ברמזים. הוא מנסה לשכנע את מר כ"ץ כי מה שנכתב בספרי ההיסטוריה הישראלית על כיבוש טנטורה הוא ורק הוא רלוונטי לעניין. וכל זאת הוא עושה על מנת להתחמק מלהוסיף לכך מן הידע האישי שלו. ברגע מסוים, כשהוא נשאל על חיפוש אנשים ועל ירי לכל עבר, נשמעות על ידי אמבר תגובות כמו: [אומר לאשתו] "אולי תורידי אותו ממני" ושואל את תדי "זה נושא הספר שלך? זה חלק ב' של בני מוריס?" ואחרי שיחה על בני מוריס ממשיך אמבר ואומר "אני חושב שאנחנו לא צריכים לפרוש את פרצופנו לאורך כל החזית, אני חושב שאחד האסונות שלנו זו הקשקשת, זה מלבה את הריב בינינו ובין הפלסטיניים".

הראיון עם אמבר, שארך שלוש שעות, תומצת בפיסקה בת 27 שורות (התיזה, עמודים 136-137). הבודק מתייחס תחילה למשפט "פה בטנטורה רצחו ערבים" אותו הוא מוצא ברשימות אך לא בקלטות. בכל זאת, בשמעו את ההקלטה, מזהה הבודק משפט אחר שאמר אמבר: "פה הרגו את כל הכפר" שעליו מגיב (בהקלטה) מר כ"ץ: "הרי לא הרגו את כל הכפר". היות ומר כ"ץ נמנע מלהיאחז באמירות בודדות

אלא עושה את הדרוש בכתיבה היסטורית המבוססת על עדות אורלית, אין הוא מצטט את המשפט "פה הרגו את כל הכפר" למרות שהיה עשוי לשפר את מה שהוגדר על ידי הוועדה כ"ארגומנטציה המובילה" שלו. כך העדיף מר כ"ץ לצטט את המשפט מתוך הרשימות המשקף, לדעתי, באופן יותר קולע את מה שהבין ממכלול הראיון: "פה בטנטורה רצחו ערבים", ולא כתב למשל "פה בטנטורה רצחו את כל הערבים" הכמעט זהה למשפט "פה הרגו את כל הכפר". מכל מקום, הבודק מסיק: "משפט זה שזיהינו ושאינו מתומלל [אצל מי?] מעניק קונטקסט וחיזוק לאמירה שייחס תדי [כ"ץ] לאמבר ברשימות ובתיזה" (דו"ח הוועדה, עמ' 35).

מעניין! בעמוד 13 בדו"ח הוועדה מכיר הבודק בזה שהאמירות של אמבר: "התמונה שנחרטה בזכרוני היא של הגברים בבית הקברות" ו "ראיתי שם הרבה אנשים נהרגים" מופיעים בראיון המוקלט ובמקומות סמוכים זה לזה. אך בעמוד 36 טוען הבודק שאין לשני המשפטים זכר במקורות של מר כ"ץ (מר כ"ץ נשאל על הפסקה הזו בעבודתו, הצביע בתשובתו על מיקומה בראיון והבהיר את הדבר לפרופ' טלמון. למרות זאת, בסופו של דבר, מתגלה בדו"ח סתירה במסקנות כאילו הנושא לא עלה כלל בבירור שנערך עם מר כ"ץ. אולי בגלל אי בהירות זו הובא המקרה במסגרת "פערים בדרגת חומרה גבוהה". בדיקה חוזרת שלי מגלה כי המשפטים נשמעים היטב בקלטת:

תדי: "ובחוף הים לא ראית נשים וילדים?"

אמבר: אני פשוט לא זוכר, התמונות שנחרטו שעדיין בזיכרון הם הגברים בבית הקברות, אתה יודע מה? אני לא בטוח שזה בית קברות".

ומר כ"ץ ממשיך לברר אם הייתה פגיעה בנשים ובילדים.

ואמבר משיב: "אני בשום אופן לא זוכר ולא יכול לאשר תופעה כזו [כלומר פגיעה בנשים ובילדים]. לאחר שמר כ"ץ מדבר על עניינים אחרים הוא חוזר לנושא ושואל:

"אני אשאל אותך ככה, בזמן שהם היו בבית הקברות אתה ראית איזו שהיא אבחנה ביניהם, הייתה פעולה מאוד סלקטיבית בוא נאמר את זה ככה".

אמבר עונה: "**שמע אני ראיתי המון אנשים מתים בעולם, ראיתי שמה אנשים מתים, זהו**".

ואז כ"ץ אומר: זאת אומרת ששם לא הייתה אבחנה כי היה גם מישהו".

אמבר משיב: "הבט לא הייתי בגילי אז שהיה, **אני ראיתי וזאתי הצידה זהו** [הפסקה קצרה] **אתה נכנס לניאונסים שאני לא יכול, אתה רוצה שאהיה יפה נפש ואדבר שירה, די עזוב אותי**" (ההדגשות שלי).

זה הקונטקסט ולא כפי שסובר הבודק. לדעתי, מדובר כאן באינטרפרטציה של הבודק המנסה להציג ארגומנטציה נגדית לזו של מר כ"ץ ובכך לשייך משמעות כללית בלבד לאמירה "**ראיתי שמה** [שם] **אנשים מתים**". אני סבור שהאינטרפרטציה של מר כ"ץ מתקבלת על הדעת לפחות כמו האינטרפרטציות המתחרות משום שבהקלטה מופיעים בסמיכות זה לזה שני המשפטים הבאים:

"אני ראיתי המון אנשים נהרגים בעולם. ראיתי שמה אנשים מתים". האם אין המשפט הראשון מטיל אור על השני המתייחס לאירועים בבית הקברות של טנטורה? האין דבריו: **אני ראיתי וזזתי. זהו** האופיינים לנסיגותיו של אמבר לחמוק מן הנושא, משדרים אי נוחות רבה ממה שראה? מתוך האינטרפרטציה הנגדית לזו של מר כ"ץ קבע הבודק ש"אולי הודה [כ"ץ] לפני עצמו בפרובלמטיקה של מעמד עדותו של אמבר, ממנה עולה שלא ראה מעשה הרג, אלא רק הרוגים, כשם שרשם תוך חריגה מהותית מדברי המרואיין בראיון, את המשפט 'ראיתי שם הרבה אנשים נהרגים'.... כך נמנע מהבאת הפרובלמטיקה לפני קוראו, ואולי כלל לא עמדה מאחורי כל אלה כוונה, אלא אי ערנות לגבי יסודות מחקר וביקורת מעמיקים" (דו"ח הוועדה, עמ' 13). הבה ננסה לבדוק מהי אותה "אי ערנות לגבי יסודות מחקר וביקורת מעמיקים" אותה מייחס הבודק למר כ"ץ:

במקום מסוים אמבר אומר למר כ"ץ:

"אתה זוכר את ההקדמה שלי, זיכרון ודברים. אז שכח את זה" דברים אלה מתייחסים לתחילת הראיון עם אמבר בו הוא מביע את דעתו על יחסיותה של "האמת ההיסטורית": **"אני מסרתי עדויות על קרבות במלחמת השחרור, אני גם כינסתי [לא נשמע]... האמת, והיינו שלשה אנשים, כולם דברו אמת אבל כל אחד יש לו את האמת שלו" וגם: "ואף אחד לא שיקר" וכן גם המשפט הבא: "מי שיותר דיבר במשך השנים אז האמת שלו יותר השתנתה" ובהמשך: "יותר משופצת".**

מסתבר שאמבר מתחרט במשך הראיון על אמירה זאת ומבקש ממר כ"ץ לשכוח אותה. כל כך למה? מאחר ומצא את עצמו במהלך הראיון מתלבט שוב ושוב בין האמת הזכורה לו כנראה היטב לגבי ההתרחשויות בטנטורה אודותיהן, ככל המסתבר, לא דבר בארבעים ותשע שנים שחלפו, לבין רצונו העז שלא לומר את הדברים בגלוי. אי אפשר למקשיב לקלטת הראיון שלא להבחין בניסיונותיו החוזרים ונשנים להתחמק מלפרט את הדברים.

כל חוקר היסטוריה אורלית. הרואה את דברי מרואיניו כמכלול אחד המורכב ובנוי מפרטים רבים היה מבחין במה שהבחין מר כ"ץ. לעומת זאת הבודק, בגלל להיטותו לחפש אי התאמות במלים ובקטעי משפטים שאינם יכולים לשנות כהוא זה את התמונה כולה שעולה מהראיון, אני מבחין בהם.

באשר למה שטוען הבודק: "ניתן לתהות מדוע לא שבץ בתיזה את מה שציין במפורש ברשומותיו (עמ' 6 באמצע) 'לפיהן ברור לכן שהרצח בוצע כשמפקדת הגדוד היתה בכפר', בהקשר של כניסתו המאוחרת של אמבר לכפר. הדברים מופיעים בתימלול ארדינסט (עמ' 71 למטה) ובהקלטה, אך שם הדברים נאמרים על ידי תדי [כ"ץ] עצמו!" (דו"ח הוועדה, עמ' 13).

אילו הקשיב הבודק לקלטת היה מגלה בנקל כי מר כ"ץ שואל את אמבר האם הייתה מפקדת הגדוד במקום, ואת התשובה החיובית של אמבר. להלן הדברים כפי שהם מופיעים בקלטת:

תדי: לא אבל אני אומר זה קרה, בלי שום ספק כשכל, כשגם המג"ד וגם כל המפקדה של הגדוד כבר היו בתוך הכפר? זה [צריך לשים לב לנימת הדיבור- ולא להסתפק בתמליל כפי שהוגש ע"י עו"ד ארדינסט, לשם כך, כמוכן, יש צורך להקשיב לקלטת].

אמבר: אני לא יודע, אני לא יודע להגיד לא הייתי צמוד למג"ד אף פעם.

תדי: לא, אבל בסך הכל הכניסה לכפר הייתה של כל המפקדה?

אמבר: כן, כן בסדר.

תדי: גם אם לא היו כל הזמן בבית הקברות הם היו.

אמבר: כן, נשארנו כמה שעות, הייתי באזור של המפקדה.

תדי: אני אציג את זה אולי אחרת, לא יתכן שפלוגה מהגדוד הייתה בבית הקברות, ועשתה את מה

שעשתה והמג"ד לא יודע? זה בכלל אי אפשר להעלות על הדעת, נגיד ככה.

אמבר: אני מניח שלא יתכן שנורו שם אנשים בלי שהמג"ד יודע.

תדי: זה בטח לא הגיוני.

אמבר: לפחות מתוך הבנת המערכות הפוליטיות בתוך הצבא, אני לא מקבל את האפשרות הזו.

אין ספק, ובכן, שביקורתו של הבודק בסעיף זה אינה מתיישבת עם מה שנשמע בקלטת עצמה. באינטרפרטציה נגדית משער הבודק שאמבר "לא ראה מעשה הרג, אלא רק הרוגים" (דו"ח הוועדה עמ' 13). זו אינטרפרטציה שבאה לשפר את הארגומנטציה הנגדית של הוועדה. מה משמעות האמירות האלה של אמבר כאשר אנו מחברים אותן למכלול העדות?:

"אני נתקלתי שם בדברים ש...." "למה אני לא מספר על טנטורה...?" "זה כל כך לא מצא חן בעיני אז. עד היום זה לא מוצא חן בעיני. אני רוצה לשכוח את זה" ובמקום אחר הוא אומר "לא מצא חן בעיני. אז פרשתי מהמקום. אני פרשתי מהמקום" ובהמשך לאותה אמירה: "זה באמת לא מצא חן בעיני אז. אבל מאחר שלא הרמתי קולי אז, אין שום סיבה שאני אספר זאת היום".

בסעיף האחרון של בדיקת עדות אמבר מופיע הסעיף: **ציטוטים ללא בסיס במקורותיו** [של מר כ"ץ] (דו"ח הוועדה, עמ' 36) בו טוען הבודק ששני המשפטים "פרשתי מן המקום כשראיתי שהורגים והורגים" ו"לכן אין לי מושג כמה בדיוק נהרגו". באשר למשפט השני "לכן אין לי מושג כמה בדיוק נהרגו", אני מפנה את הבודק לקלטת. מר כ"ץ שואל:

"ממה שאתה זוכר איזה סדר גודל של קורבנות נפלו שם אחרי הכבוש?"

אמבר: "אני לא זוכר...". "נכון אני באמת לא יודע. אני לא יודע מפני שזה לא מצא חן בעיני, אז אני פרשתי מן המקום". בכל זאת הבודק כותב שהמשפט "אינו מאותר בתמליל הקלטת אלא ברשומות תדי [כ"ץ]. על אף שבסיסו נמצא גם בקלטת. אך האם הרשומות של תדי אינן ממקורותיו.

גם המשפט: "פרשתי מן המקום כשראיתי שהורגים והורגים" לא נמצא במקורותיו של מר כ"ץ. אך האם הבודק לא סותר את עצמו כאשר הוא כותב שהמשפט נמצא "בצורה קרובה בעמ' 3 באמצע של הרשומות"? לדעתי היה צריך לכתוב שרק לתוספת "הורגים והורגים" לא נמצא בסיס במקורותיו של כ"ץ משום שהרשומות הן חלק מאותם מקורות במיוחד כשמדובר בראיון שלא הוקלט כולו, כפי שהראינו קודם.

סיכום

העדות המבוססת על הזיכרון האישי, כמו כל מקור אחר, אין בה כדי לאפשר להיסטוריון תיאור של עבר ממשי. זאת, לא רק בגלל תעתועי העדים או מגמתיותם אלא בגלל תהליך ההיזכרות המתרחש בזמן מסירתה בראיון. העבר ההיסטורי הנבנה אינו אלא המשכו הישיר של העבר היומיומי ואינו נבדל ממנו. כך, אם אנו מבקשים מעד לתאר אירוע מעברו היומיומי ונחזור לבקש ממנו אחרי זמן קצר לתארו מחדש, נראה ששני התיאורים אינם זהים במלואם. מכאן ההבחנה שיש לעשות בין תיאור האירוע ובין האירוע עצמו. התיאור הוא מעין מעשה "בנייה" המושפע לא רק מן היכולת המוגבלת לראות את האירוע בשלמותו אלא גם מן האפשרויות המוגבלות של השפה לתאר את האירוע כשלעצמו.

מרבית הדוקומנטים המשמשים את ההיסטוריון הם עדות אורלית שהועלתה בשלב כלשהו על הכתב. ועם זאת על סמך עדויות וע"י הצלבת מידע והבנת תהליך ההזכרות של העד יכול ההיסטוריון לברר לא רק חלקים רלוונטים לאירוע, כמו מיקומו הגיאוגרפי וזמנו. הוועדה שהאשימה את מר כ"ץ ב"כשל" מתודולוגי (דו"ח הוועדה, עמ' 7) לא בדקה למעשה כלל את המתודולוגיה שבאמצעותה נעשה ניסיון לבנות את האירוע של כיבוש טנטורה וכפרים אחרים. כ"ץ מקדיש פרק מיוחד לקונטקסט ההיסטורי של מלחמת 1948 תוך קשירתו לאירועי הכיבושים של הכפרים באזור הכרמל הדרומי. ועוד, מר כ"ץ הבין כי לשם הבנת האירועים המתוארים בעבודתו יש צורך להכיר את כל "השחקנים", את הרקע החברתי והמשפחתי שלהם ואת תפקידם באירועים. מכאן המאמץ העצום שהשקיע במחקר שדה- בשיחות רקע עם אנשים רבים (מעבר לראיונות) ועריכת השוואות עם החומר הכתוב. מר כ"ץ טרח לבדוק את המספרים המדויקים של תושבי הכפרים במקורות אורליים וכתובים מתוך הבנה שסדר הגודל של אוכלוסיית כל כפר נחוצה להבנת אספקטים אחרים, כגון יכולת העמידה בקרב, מספר ההרוגים וכו'. כדי להכיר את זירת האירועים, השתמש מר כ"ץ במפות ותמונות מן התקופה. ונכנס לפרטי פרטים. כל זאת בשל המודעות לכך שאירועים אמיתיים מתרחשים לא במחשבות העדים אלא במקומות מוגדרים. משום שזיכרון העדים אינו ערובה להבנת ההשתלשלות האירועים עפ"י סדר הזמנים, היה מר כ"ץ חייב להשוות בין עדויות אוראליות בינן לבין עצמן ובינן לבין הדוקומנטים; למשל, כדי לקבוע אם הקרב התנהל בלילה והסתיים לפני אור יום או אם הלחימה נמשכה בשעות היום. חברי הוועדה לא עמדו על המתודולוגיה הכללית של העבודה והתעלמו מהשיגיו של מר כ"ץ שגם היסטוריונים מנוסים רק לעיתים רחוקות מתברכים בהם.

האם חוקרי האוניברסיטה ותלמידי מחקר מתקדמים העוסקים בהיסטוריה אורלית נדרשו אי פעם להציג קלטות ורשומות?

חומר הגלם של מר כ"ץ נבדק משום שהנהלת האוניברסיטה הביעה חוסר אמון לא רק במר כ"ץ אלא גם במנחה שחזר והדגיש פעמים רבות כי למר כ"ץ יש קלטות ורשומות. האם אין לראות בדרישה מן המנחה לחתום על מכתב שבו הוא מאשר ששמע חלקים מהקלטות ומאשר שהן קיימות דרישה משפילה?

הרקטור, בטרם שמע את דעתו של המנחה ושל שופטי העבודה האשים אותם בחוסר אחריות: "אין ברצוני להתעלם מהאפשרות שהיה זה גם תפקידם של מנחה העבודה ושופטיה לגלות חלק מכשלים אקדמיים אולי ולהתריע עליהם" (ראה הודעת הרקטור לעיתונות) ואין כאן המקום להתייחס לכל מה שנכתב על המנחה בעיתונות.

בדיקה חוזרת של הקלטות שנבדקו על ידי הוועדה וחלקים משאר הקלטות, חיזקה אצלי את הבנת התהליך של הפיכת "המסורת האורלית" ל"היסטוריה אורלית". ביקורת הוועדה, אקדמית כביכול ומלאה בקלישאות והכללות, מתעלמת מתהליך המחקר הארוך והמייגע שאכן הוליד גם טעויות, ומשרתת את הניסיון להשתיק את ההיסטוריה. היום יותר מבעבר אני משוכנע שהתיזה שהסעירה את האוניברסיטה, ראויה לציון שקבלה. בהשוואה לעבודות אחרות לתואר השני ובמקרים רבים אף לתואר השלישי, מדובר במוצר היסטוריוגרפי מקורי שהצליח להציג "שאלה פתוחה". בעייתה של עבודת התיזה של מר כ"ץ היא זו: היא דנה בנושא כאוב לכולנו מה"עבר" שהוא עדיין "הווה" וב"הווה" שהוא עדיין "עבר". לדעתי הסערה סביב עבודתו של כ"ץ אינה קשורה לא במתודולוגיה ולא ב"כשלים" שכולנו עלולים להיכשל בהם. הסערה נגרמה בגלל אי יכולתה של החברה הישראלית להתמודד עם נרטיבים היסטוריים העוסקים ב"אירועים קשים". השאלה היא: האם גם האקדמיה הישראלית עדיין לא בשלה להתמודד עם "היסטוריות שונות"?

אחרית דבר

הבדיקה החוזרת של המקורות הראתה גם שמר כ"ץ נמנע מלהשתמש בעבודתו באמירות מבודדות רבות שהיו עשויות לחזק את מה שהוגדר בדו"ח וועדת הבדיקה כ"ארגומנטציה המובילה" בעניין הרג המוני בטנטורה. למשל, אחד המרואיינים, צבי בן משה, (הניו), אחד התובעים במשפט נגד מר כ"ץ ורכז עמותת אלכסנדרוני, אומר בקלטת מספר ארבע A 33 מתאריך 2-3-1997 את הדברים הבאים: **"אלה הילדים האלה מהקשרים, אני זוכר הכניסו אותם לחבית, ירו עליהם בחבית אני זוכר את הדם בתוך החבית"**. ברור שמדובר בהרג שלא במסגרת הקרב.

גם בעדות אחרת השמיט מר כ"ץ אמירות "קשות" התומכות ב"הארגומנטציה המובילה" שלו. הקטע החשוב מתוך הראיון הראשון (מתאריך 13-3-1997) עם צאלח עבד אל-רחמאן אבו משאיח' לא הופיע כלל בעבודה. אבו משאיח' היה משתף פעולה, כפי שהוא מעיד על עצמו, והיה בטנטורה ביום כיבושה. להלן תמלול מדויק של החלקים הרלוונטים:

תדי: והרגו סתם חלק? אחרי שכבר נכנעו?

אבו-משאיח': אחרי שתפסו אותם

תדי: בערך כמה?

אבו-משאייח': 85 איש

תדי: אתה היית שם וראית את זה?

אבו-משאייח': כן

תדי: איך זה הלך, עמדו רק ה-85 איש או עמד כל הכפר?

אבו-משאייח': לא. 85 התפזרו, אתה יודע מה זה, הם באו לכל הכפר, היו יושבים על השפת הים,

במקום מקום ככה, ואתה קום, אתה, אתה, אתה, אתה.

תדי: איך, לפי מה?

אבו-משאייח': אני יודע לפי סימנים שהם מחפשים אותם, אני לא יודע לא יכול להגיד לך.

תדי: היה להם שמות, או לפי גיל? או לפי מה?

אבו-משאייח': לא, היה להם שמות.

תדי: באו עם רשימה?

אבו-משאייח': כן, כן, ולפי הגיל גם.

תדי: מאיפה לקחו את השמות?

אבו-משאייח': מה? זה אני לא יודע, לא יכול להגיד לך, אחד יהודי היה, קוראים לו שמשון מגבעת

עדה.

תדי: שמשון מה?

אבו-משאייח': אני לא יודע, רק מכיר אותו השמשון.

תדי: מגבעת עדה?

אבו-משאייח': כן, היא היה.

תדי: הוא עוד חי?

אבו-משאייח': עוד חי וקיים עד היום.

[מנהלים שיחה על שמו המלא של שמשון]

תדי: אז מה הוא עשה שמשון?

אבו-משאייח': הוא היה, הוא, הוא הרג אותם הוא, הוא, היה עוד אחד קוראים לו, רחביה

אלטשולר מבנימינה, אלטשולר.

תדי: גם הוא הרג?

אבו-משאייח': הוא לא הרג, הוא היה אתו ביחד.

תדי: מה הוא עשה? רחביה אלטשולר מבנימינה?

אבו-משאייח': מבנימינה. הוא אמר לשמשון, יעני, לא, לא זה לא טוב.

תדי: הוא ניסה לעצור אותו?

אבו-משאייח': כן, תפסיק.

תדי: ו....

אבו-משאיח': ו....

תדי: לא הסכים לעצור?

אבו-משאיח': כן, לא, לא הוא הסכים, אחרי שהרג 85 איש.

תדי: רגע, הוא לבד הרג 85 איש?

אבו-משאיח': הוא לבד.

תדי: לאא [לא בערבית].

אבו-משאיח': וחיאת ולאדי [בחיי ילדי] בעיניים שלי [מלה לא ברורה].

תדי: עם מה הוא ירה? מה היה לו, היה לו.

אבו-משאיח': היה לו סטן, אתה ידע מה זה.

תדי: אהה.

אבו משאיח': לא עוזי, סטן.

תדי: עוזי, לא היה עוזי.

אבו משאיח': והוא הרג אותם.

תדי: עם סטן היה.

אבו משאיח': אם היה, כל אחד עומד ככה, עמדו על הקיר, זה, וכזה, וכולם הפנים שלהם על הקיר

והוא בא מן אחורה, בראש, הרג אותם כולם.

תדי: כל פעם הוא שם כמה על הקיר.

אבו-משאיח': כן, כן.

תדי: קבוצות של שמונה, חמישה, כמה היו שם?

אבו-משאיח': מה זה? בערך כל פעם היה 20, 30 איש.

ממשיכים בשיחה על חלקו של שמשון, משוחחים על האווירה בין האנשים ועל רשימה של מבוקשים]

תדי: רק תעשה לי טובה, תנסה עוד פעם להיזכר, כזה נראה לי משהו נורא, בן-אדם אחד עם סטן

ביד גומר 85 איש, כל היהודים עמדו מסביב, ולא כלמה? [בלי אף מלה?]

אבו-משאיח': ולא כלמה פעמיים או שלושה פעמים הוא מחליף את את זה הה.

תדי: את המחסניות.

אבו-משאיח': את המחסניות.

מאז הגשת התיזה התווספו עדויות חדשות על כיבוש טנטורה המחזקות את טענתי שמר כ"ץ העמיד בפני

החוקרים "שאלה פתוחה" בהיסטוריה של מלחמת 1948:

א- הופיעו בדפוס עדויות מפי פליטי טנטורה החיים בסוריה ובהן אלמנטים "סיפוריים" דומים לעדויות

שאסף מר כ"ץ; אותם שמות של "שחקנים" באירוע- יהודים וערבים כאחד, אותם חלקים המכונים בפי

חוקרי ההיסטוריה האורלית החלקים המיתולוגיים, האידיאולוגים וההיסטוריים, אותם מקומות בכפר טנטורה ועוד. כמו בחומר שאסף מר כ"ץ, כך גם בעדויות אלה יש "שרידי זיכרונות" המתארים אותם אירועים.

ב- כיום אנו יודעים גם על קיומו של ספר על ההרג בטנטורה שחובר בשנת 1949 ספר שמר כ"ץ לא ידע עליו בעת כתיבת עבודתו וכולל "אלמנטים ראשוניים" של האירוע ההיסטורי המתואר בתיזה.

ג- במאי 2001 רואיין יוסף בן אליעזר (בזמנו נאכט), אחד מחיילי אלכסנדרוני (את שמו איתרנו ברשימת לוחמי הגדוד ב-1948) ב- HARDtalk התוכנית היוקרתית של Tim Sabastian המשודרת ב-BBC. בן אליעזר מדבר בו על זיכרונותיו כילד בתקופת השואה, על עלייתו לארץ דרך איראן, על השתתפותו במלחמת 1948 ועל מה שראה בטנטורה בזמן כיבושה:

They were rounded of the village in that village of Tantura, which is not very far from Haifa. And they have been taken two or three of them at a time and I' assuming that they are going to be interrogated and then the soldiers came again and took some more and but they haven't returned so I didn't know what happened to them. But later on, other comrades told me they were murdered as an expression of revenge for something, which the Palestinians have done to us in a previous military action.

Tim asks: What did you feel then?

Ben Eli'ezer: I felt bad about that. I feel that's not the right thing to do it, innocent people I mean I'm ready to fight and I felt, you know, but to be on the same level as the, as the, as the Nazis were like this, I could not face, face it. And that's what, what my destiny is going to be (תמליל מלא, על השגיאות שבו).